

Bonus Nuntium

A Koszta József Múzeum tudományos, muzeológiai, művészeti és művelődési online folyóirata

2024/2. szám

TUDOMÁNY

MŰVÉSZET

MUZEOLÓGIA

MŰVELŐDÉS

WWW.BONUSNUNTIVM.HU

Bonus Nuntium

TUDOMÁNYOS, MUZEOLÓGIAI, MŰVÉSZETI ÉS MŰVELŐDÉSI ONLINE FOLYÓIRAT

Megjelenik online, évente minimum két alkalommal.

ISSN 2676-8933 Online

www.bonusnuntium.hu

Bonus Nuntium

TUDOMÁNYOS, MUZEOLÓGIAI, MŰVÉSZETI ÉS MŰVELŐDÉSI ONLINE FOLYÓIRAT

Megjelenik online, évente minimum két alkalommal.

www.bonusnuntium.hu

Felelős kiadó

A Koszta József Múzeum igazgatója

Főszerkesztő

Irsai Farkas László

Szerkesztőségi titkár:

dr. Kádár Zoltán

Szerkesztő bizottság:

dr. Gruber László, dr. Miklós Péter, dr. Mód László, dr. Nátyi Róbert,
Irsai Farkas László, Tánczos Roland

Szerkesztőség:

Koszta József Múzeum

6600 Szentes, Kossuth tér 1.

E-mail cím: folyoirat@kosztamuzeum.hu

Telefonszám: +36 63 312 352

Kiadja:

Koszta József Múzeum (Szentes, Kossuth Tér 1)

TARTALOMJEGYZÉK

<i>IRSAI FARKAS LÁSZLÓ:</i> A magyar nemzeti színjátszás és a politika találkozása a Trianon előtti időszakban.	5
<i>IRSAI FARKAS LÁSZLÓ:</i> Karády Katalin hullócsillaga, a magyar sajtó tükrében 1945 és 1951 között.....	24
<i>KISS NORBERT:</i> XIII. Leó és a „szerzetesi unió” előkészítése – „Felicitate quadam”	34
<i>MAYER PÉTER:</i> Vásárhelyi Pál és Szentés	42
<i>Dr. habil. UDVARVÖLGYI ZSOLT ANDRÁS:</i> Felicián atya tárlat a nagymágocsi helytörténeti gyűjteményben	60

Történész-múzeumigazgató, doktorandusz

Koszta József Múzeum, Szentés

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Történettudományi Doktori Iskola

Irsai Farkas László

A magyar nemzeti színjátszás és a politika találkozása a Trianon előtti időszakban

Absztrakt

Jelen publikáció a színházi folyamatok azon hazai momentumait mutatja be, amely a hivatalos színészképzés kezdetétől a Tanácsköztársaság utáni időszakig, egészen Trianonig tart Magyarországon. A vizsgált időszak: 1865–1921. A folyamat különös, politikával átítatott epizódja a Tanácsköztársaság történéseire reagáló új közéleti-színházi mozgalom megjelenése, amelyre külön is kitér az írás. Ez pedig a „Fehér színház”.

Bevezető

Az érvényes látószög érdekében az 1920 előtti időszakot is tárgyalom a bevezetőben. Színháztörténeti kiadványok, továbbá szakcikkek, és korabeli sajtóforrások alapján a stúdiumok helyzetét, nagyobb vonalakban 1914 előtt is bemutatásra kerülnek, onnan kezdődően, hogy 1865-ben Ferenc József császár oklevelet kiadományozott, miszerint a magyar fővárosban megindulhat a teátristák oktatása.¹ A pillanat művészeteként aposztrofált színházi világot talán így lehet a legpontosabban követni.

Az antik kor görög és római színházai, majd a középkori passiójátékok és misztériumdrámák után, Shakespeare, Molière, Goldoni érvényesítette a 16. századtól az

¹ Nánay István: *Tanodától-egyetemig. Az intézményes magyar színház-és filmművészképzés száznegyven éve* című könyve alapján. (SZFE. Budapest, 2005.) – Továbbiakban: Nánay 2005.

európai színházi kultúra megjelenését. Magyarországtól nyugatabbra már az 1500-as évektől jártak színházba szórakozni az emberek. Ám az emberábrázolás művészetének gyökerei, és a színészi utánpótlás magvai, valamint egyáltalán a színház, mint a kultúra egyik fontos tényezője, nálunk csak a 19. században kereshetők. 1790-től a pesti Rondellában ugyan tartott már előadásokat a Magyar Játékszíni Társaság, mégis a színház igazi kezdeményei a reformkorhoz kötődnek.

A dualizmus eredményei

Az állandó játszóhely létesítése érdekében először gróf Széchenyi István volt az, aki 1832-ben kiáltványt intézett a főrendekhez a pozsonyi országgyűlésben, hogy a „Játékszín” fővárosi építése közügy, és hozzanak létre ennek érdekében 100.000 aranyforintos alapot. Öt évvel később felgördült a függöny a Nemzeti Színházban. Külföldi klasszikusok és magyar szerzők darabjai, valamint zenés művek, operák jelentették a műsorrendet. A fennmaradt források szerint a színészek teljesítménye még nem volt professzionálisnak mondható. Több teátrista vidékről, utazó társulatokból került Pestre, akik inkább improvizáltak esténként, már néhány napos próbák után a nézők elé álltak. A kidolgozatlan, improvizatív gesztusaik, a hanghordozás, beszéd és játékmód igen sok esetben súrolta a nézői élvezetőség határait.²

A színházi kultúra magával hozta annak népszerűsítését is. Magyar és külföldi darabok jelentek meg írottan a *Színműtár*ban. Összesen 56 dráma jelent meg nyomtatásban, négy kötettel 1839 és 1843 között, Nagy Ignác kiadásában³. *Délibáb* címmel pedig a Nemzeti Színház hetilapot indított.⁴ Az újság összesen 52 számot ért meg, főszerkesztője pedig az íróóriás Jókai Mór volt. Egyre nagyobb igény jelentkezett ugyanakkor a színpadi emberek utánpótlására is⁵. A színházművészek oktatását, annak nagyívű, máig tartó hagyományát, pedig a dualizmus korszaka alapozta meg.

Az 1865-ös Színészeti Tanoda egyszerre oktatta a prózistákat és az operai növendékeket. Akkor még a kezdetleges formák kristályosodása, a professzionálisabb

² Tóth József színművész, és a Színészeti Tanoda tanárának kéziratai alapján. Forrás: Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet Kézirattára. Tóth József kéziratok: 53.208, 53.209.

³ Nagy Ignác: *Színműtár*. 1939; 1841; 1842; 1843.

⁴ *Délibáb* – A Nemzeti Színház hetilapja. 1953. 1-52. szám. Felelős szerkesztő: Gróf Festetics Leó, főszerkesztő: Jókai Móra. Pest, 1853. Készült Emich Gusztáv könyvnyomdájában.

⁵ Egressy Gábor: *Mi minden kellene még, és mi nem kellene már! Színházi látcső* című magazin 1863. április 18-i száma. 2. o.

működés az 1860-as évektől indul, amikor a Nemzeti Színház jeles művésze, a szentesi születésű Tóth József katedrát kap a Festetics Leó vezette intézményben. Az időszakra jellemző, hogy a működés telis-tele volt feszültséggel, alig tudtak órákat tartani.

Az Operaház csak 1884. szeptember 27-én nyitotta meg kapuit I. Ferenc József király jelenlétében, és Liszt Ferenc elnökletével 1875. november 14-én avatták fel a Zeneakadémiát. Ezek fontos dátumok, ugyanis ezek azt mutatják, hogy a Magyar Királyi Operaház megnyitásáig zenés műveket a Nemzeti Színházban játszottak,⁶ az énekeseket pedig 1875-ig a játszóhely alá rendelt Tanodában képezték. A szervezeti adottságok miatt nehezen voltak megszervezhetőek az iskolai mesterségórák, hiszen a növendékek leteherheltsége igen indokolt volt. Ők alkották az ország első színházában az előadások kórusát és statisztériáját. Ezért a fiatalok délelőtt próbáltak, délután pedig zenei korrepetícióban vettek részt.

A zenés és prózai képzés különválása után Váradi Antal iskolaigazgató volt az első, aki 1905-től próbálta intézményesíteni az oktatást, vagy komolyabb helyzetbe hozni a hallgatóságot. Váradi munkássága emlékezésre méltó. Bölcsészettől doktorált, kezdetben udvari főtanácsos, majd a Kisfaludy és a Petőfi Társaságok tagja, utóbbi főtitkára is volt. A számos darab szerzője maga is hallgatója volt az egykori Tanodának. Igazgatása alatt készültek először órarendek, tananyagok, és az iskola akkor kapta meg a máig működő Rákóczi út 21. szám alatti épületet.⁷ Ez az épület előtte Uránia Színház néven működött.⁸

Ennek a folyamatnak különösen jellemzője, hogy a magyar színészek képzése már a kiegyezést megelőzően elindult (1865), és töretlenül tudott működni 1919-ig, a vörösterror időszakáig. Jellemzője az egységállami, dualista működésnek a színészképzés hagyományának ilyen jellegű elindulása is a királyi Magyarországon. Ugyanis a közjogi és politikai központosítás mellett a nemzetiségi kérdésekben nem alkotott verdiktet a császárság. Joggal jelenthető ki, hogy az Osztrák–Magyar Monarchián belüli, magyar nemzetiségpolitika elsődleges kérdése a kultúránk és nyelvünk ápolása volt. Ennek törekvő hatásait egyértelműen látni lehetett a széles tömegeket vonzó, nagy érdeklődésre számot tartó és egyre erősebb

⁶ Szenvey József: *A Pesti Napló múltára – Heti szemle a Nemzeti Színházról*. *Pesti Napló* című újság (továbbiakban: *Pesti Napló*) 1850. március 11-i száma alapján. 2. o.

⁷ Váradi Antal élete – Forrás linkje itt: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/v-B293E/varadi-antal-B3177/> Utolsó letöltés dátuma: 2024. március 24.

⁸ Budapest főváros törvényhatósági jegyzőkönyve alapján. 1905. március 29-i rendes közgyűlése. 420. tárgyalási pont. Pontatlan könyvészeti hivatkozás!!! Forrás linkje itt: https://library.hungaricana.hu/hu/view/BPSZKJ_1905/?query=Sz%C3%ADniakad%C3%A9mia&pg=159&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2024. március 24.

társadalmi támogatottságot élvező színházi kultúra terjedésében. Ezt legjobban a következő statisztikával tudjuk megjeleníteni:

A Nemzeti Színház akkori nézőtere egyszerre 2400 főt tudott befogadni, és mindennap teltházas előadásokat tartottak. Erről a *Pesti Napló* mindig lelkesen tudósított. Korunk egyik legközkedveltebb színháza, a Vígszínház például esténként csak 1400 fős közönséget képes becsalogatni. Emellett a vidéken működő jelenlegi színházak csupán pár százfős nézőtérrel rendelkeznek.

Az 1837-ben megindult, állandó épületet birtokló nemzeti színjátszás nemcsak a tömegeket vonzó előadásaival járt elől, hanem egyben a máig kánont jelentő magyar dráma színtere is. A „genezis”, vagyis a *Bánk bán* mellett színre került a *Csongor és Tünde* (1879), valamint *Az ember tragédiája* (1883). Igaz, a *Bánk bánt* elsőként, teljes terjedelmében a kassai színtársulat mutatta be 1833-ban, de megzenésített ősbemutatója 1861-ben volt. Katona József darabjához Erkel Ferenc írt zenét, és a szöveget Egressy Béni dolgozta át. Így került az opera a Nemzeti Színház plakátjaira.⁹ 1862. január 3-án a Lánchíd másik oldalán is nyílt egy új játszóhely Budai Népszínház néven¹⁰, ám az inkább vígjátékokat és komédiákat mutatott be. A kulturális kánont a Nemzeti Színház szolgáltatta.

Az állami fenntartású „nemzetis” színészképzés mellett, megjelentek a magántanodák is. Így alakult meg Rákosi Szidi legendás színészképzője 1892-ben, vagy Rózsahegyi Kálmáné 1902-ben. Majd jött az első világháború.

A nehézségek ellenére nagy igény volt a szórakozásra. Zsúfolt házak előtt kerültek színre nevezetes operettek: 1916-ban Szirmai Albert *Mágnás Miskája* és Kálmán Imre *A csárdáskirályné* című műve. A kortárs magyar írók műveit hosszú sikerszeriákkal játszották. Jellemző, hogy 1917-ben mutatták be Hevesi Sándor: *A hadifogoly*, Bródy Sándor: *A szerető*, Molnár Ferenc: *Úri divat*, Gábor Andor: *A dollárpapa*, Pásztor Árpád és Góth Sándor szerzőpáros *Vengerkák* és Herczeg Ferenc: *Kék róka* című darabját¹¹.

Az első világháború után

⁹ Hofer Miklós – Magyar Bálint – Mályuszné Császár Edit – Székely György – Vámos László: *A Nemzeti Színház 150 éve* (Gondolat Kiadó, Budapest, 1987.) című könyv alapján. – Továbbiakban: Nemzeti 150.

¹⁰ Szerkesztőségi hirdetmény. *Pesti Napló* 1862. január 1-i száma alapján. 3. o.

¹¹ Nemzeti 150 alapján. Továbbá: Gajdó Tamás: *Trianon és a színház*. Nemzeti Színház weboldala, 2019. november 26. Forrás itt: <https://nemzetiszinhas.hu/hirek/2019/11/trianon-es-a-szinhas-1> Utolsó letöltés dátuma: 2024. március 24.

A háborút lezáró tárgyalások kezdőpontja, az ún. „Vix-jegyzék” 1919 márciusában került a magyar kormányhoz. Egyidőben indult a vörös terror, a tanácsi köztársaság, ami erősen árnyékot vetett a színházi helyzetre és a színészképzésre. Lukács György volt az, aki közoktatási népbiztosként 1919-ben, a Tanácsköztársaság idején megreformálta a színészképzést, s akinek direktívája határozta meg gyakorlatilag 1990-ig a felsőfokú teátrumi oktatás rendszerét a budapesti Vas utcában.

Ezt az iskolai változtatást elsőként tárgyaló szakirodalom még az ideológia vezérelt kurzusban íródott, ezért annak objektivitását egy későbbi szakmunka alapján, Nánay István monográfiájában lehet ellenőrizni.¹² Az 1964-es, Csillag Ilona által szerkesztett összefoglaló¹³ csakis forráskritikával tekinthető relevánsnak. Nánay azonban átvette Csillag Ilona állítását:

„(...) a Tanácsköztársaság alatt megálmodott intézmény volt az egyik mintája az 1945 után szerveződő főiskolának is.”¹⁴

Bizonyítandó a következő megállapítás: A *Tanácsköztársaság* című hivatalos lapban jelent meg a Közoktatásügyi Népbiztosság rendelete, amelyben arról döntöttek (1919 nyarán), hogy a régi Színiakadémia helyett új intézmény, megalakul a Színművészeti Főiskola, négyéves oktatást biztosító, diplomás képzéssel.¹⁵ A politikai ideológiai megalapozottságtól függetlenül valóban nívós képzést indít a népbiztosság, olyan tanári karral, amelyben többek között Rákosi Szidi (1852–1935), Balázs Béla (1884–1949), Csontos Gyula (1883–1945), Gábor Andor (1884–1953), Hevesi Sándor (1873–1939), Pethes Imre (1864–1924) vagy Rátkai Márton (1881–1951) foglalnak helyet. Igaz, a magántanodákat bezáratják, a központosított színészképzés jelenik meg a kulturális életben, államilag ellenőrzött módon. Bár a Főiskola terve ténylegesen nem tudott megvalósulni a Tanácsköztársaság bukása miatt, de hatással voltak a reformok a későbbiekre: az esetlegességektől sem mentes múltbéli, megkérdőjelezhető minőségű szakmai oktatás után dokumentáltan 1920-ra már tizenegy fiatal kapott színészdiplomát. A tanórák koncentrált módon, átgondolt tudományossággal összeállított tanrendben alakulnak: költészet, francia nyelv, művelődéstörténet, magyar nyelv, tánc, vívás, beszédgyakorlat, hangképzés, lélektan, esztétika, ének, drámai gyakorlat, maszkírozás.

¹² Nánay 2005.

¹³ A Százéves színésziskola. Magvető Könyvkiadó. Budapest, 1964. Szerkesztette: Csillag Ilona. 15-33. o. Továbbiakban: Csillag 1964.

¹⁴ Nánay 2005. 103. o.

¹⁵ Uo. 102. o.

Az 1919-es politikai vezetés központosította a színészképzést. Lukács György, a népbiztos (miniszter) a tanácsi rendszerű köztársaság kultúrpolitikai koordináta rendszerét kor mintaadó eszmei irányzataihoz igazodva alakította ki.

Az ifjú Lukács nyughatatlan fiatalember volt. Széles érdeklődési körrel és intelligenciával, olvasottsággal rendelkezett, családi háttérének köszönhetően kiterjedően ismerte az európai szellemi áramlatokat, így az esztétika és a nyugat-európai színházi műveltség új irányzatait is. 18 éves volt, amikor barátaival 1904-ben megalapította a Thália Társaságot. A csapatot Lukács György, Bánóczy László és Benedek Marcell alkották, akik önálló társulatot hoztak létre, műkedvelőkből. Az alapítókhoz csatlakozott az akkor 30 éves Hevesi Sándor is, aki ugyan már akkor a Nemzeti Színházban volt hivatalosan foglalkoztatva rendezőként, de igazgatója Somló Sándor csak óvatosan adogatott számára feladatokat. Az úttörő szellemét és tehetségét elismerte a későbbi neves szakembernek, ám a hagyományokat Somló tiszteletben akarta tartani, az esetleges társulaton belüli lázadásoktól távol tartva magát ezért csak segédrendezői, és ügyelői munkákat kapott a fiatalember. Az egykori színkritikus, bölcsészettől doktorált Hoffmann Sándor (később lett Hevesi) újító szelleme, az általa képviselt realista színházi esztétika, dramaturgia és darab értelmezés még ismeretlen volt az ország legnívósabb teátrumában. Ezért Hevesi azonnal igent mondott Lukácsék megkeresésére¹⁶.

Elsősorban Lukács határozta meg a Társaság szellemi vezérfonalát, amely belobbantotta Hevesi munkakedvét. A Nemzeti Színház megszokásokra épülő, iparos jellegű komfortjához képest francia és a német színházi mintákat vett alapul. Ezek, az akkor avantgarde-nak számító nyugat-európai színházak „modern” darabokat játszottak, „modern” felfogásban. A természetes játékmód elméleti alapja a „negyedik fal” volt: a színészek úgy viselkedtek a színpadon, mintha a nézők ott sem volnának, mintha a nézőtér helyén egy negyedik fal emelkedne.¹⁷ Tehát Lukácsék az akkori magyar hagyományokhoz képest modern, de harcosszínházat álmodtak meg a Thália Társasággal.

A megállapítás helytálló, mert az 1900-as évek elejére a magyar színjátszás deklamáló, pátoszos stílusával reformálásra szorult. A színházak repertoárja is évtizedek óta ismert darabokat vonultatott fel, vagy magyar szerzők újabbnál újabb, Lukácsék reformer esztétikumához képest, számukra gyenge minőségű drámái kerültek a színpadokra. Ezzel

¹⁶ László Anna: Hevesi Sándor (Gondolat Kiadó. Budapest, 1960.) 31-55. alapján.

¹⁷ Kertész Márta: *Adalékok a Thália Társaság történetéhez.* – Továbbiakban: Kertész 1985.

In.: Színháztudományi Szemle 17. Szerkesztette: Földényi F. László. (Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet. Budapest, 1985.) 7. o.

szemben a Thália Társaság tagjai egy nyugati szellemű színházat szerettek volna létrehozni, egyfajta „kukucskáló” játszóteret, ahová betekinthez a néző, a színpadon álló emberek intim terébe láthatnak, ahol nincs manír és modorosság. Ez teljesen szembement az akkori magyar játékmóddal, főként a Nemzeti Színház stílusával.

Lukács a kezdetektől érzékeny volt a minőségi színházi esztétikára. De mennyire volt elhivatott komisszár, politikai végrehajtó? Ugyanezt a jogos kérdést tette fel Ligeti Dávid történész 2019-ben. S a megadott válasz szerint, bár feladatának fontosságát felismerte, a filozófus elsősorban szűkebb szakterületével, a közoktatással akart foglalkozni.¹⁸ Hiszen visszaemlékezésében maga írta le, hogy hivatali idejének nagyobb részét a fronton töltötte, de így is számos rendeletet fogalmazott meg és fogadtatott el. A reakció egyik fészkének tekintett Magyar Tudományos Akadémia esetében például a következőket rendelte el: „A közoktatásügyi népbiztosság elhatározta, hogy a Magyar Tudományos Akadémiát, melynek mai összetétele és működése a komoly tudomány fejlesztésének és védelmének érdekeivel mindenképpen ellentétben áll, a legrövidebb időn belül átszervezi. Addig is, amíg ez az átszervezés megtörténhetik, a közoktatásügyi népbiztosság a következőképpen rendelkezik: az MTA és annak osztályai további intézkedésig üléseket nem tarthatnak és mindennemű működésük szünetel. A közoktatásügyi népbiztosság az Akadémia adminisztratív ügyeinek intézésével az irodaigazgatót bizza meg. Az Akadémia eddigi elnökének és eddigi főtitkárának intézkedési joga megszűnik. A népbiztosság felhívja az Akadémia eddigi elnökét, hogy a fenti rendelkezések értelmében hivatalát adja át és hasonló eljárás végett erről az eddigi főtitkárt is értesítse.” Természeteszerű, hogy mindezen már a Kádár-korszak történetírása máshogyan emlékezik, ellenkező előjellel. Az 1977-ben publikált, a Magyar Tudományos Akadémia történetéről szóló összefoglalóban ez olvasható:

„(...) az Akadémia tevékenysége – a változott viszonyokhoz való bizonyos felszínes alkalmazkodáson túl – teljesen elmaradt a polgári demokratikus forradalom által felvetett követelmények mélyebb megértésétől. (...) Az 1919. március 21-én kikiáltott magyarországi Tanácsköztársaság joggal látott az Akadémiában elavult, korszerűtlen intézményt, melytől – ha nem is egyes tagjaitól – a forradalom szelleme és elképzelései igen távolt álltak. (...) A Tanácsköztársaság rövid fennállása az Akadémia tervezett átszervezésének csupán az előkészületeit tette lehetővé. A Közoktatásügyi Népbiztosság ösztönzésére és anyagi támogatásával folytatódott a tudós-szövetségek kiépülése, amelyek az Akadémia haladó

¹⁸ Ligeti Dávid: Filozófusból véreskezű komisszár LUKÁCS GYÖRGY A PROLETÁRDIKTATÚRÁBAN (Rubicon. 30. évf. 4. sz. [2019. április]) 34-35. Továbbiakban: Ligeti 2019

szellemű tagjainak és az Akadémiáról eddig kiszorult haladó szellemű tudósoknak az összefogásával lettek volna hivatottak kialakítani az új Akadémia osztályai tagságának kereteit.”¹⁹

Lukács akadémiai intézkedései tehát lényegében szétzúzták volna a Széchenyi István gróf nagylelkű felajánlásából létrehozott – az alapító eredeti szándéka szerint a magyar Országgyűlésnek alárendelt – köztestületet. A népbiztos az ország tudományos szentélyét készült megtisztítani, vagyis annak függetlenségét felszámolni, bár védelmére szokás felhozni, hogy végül nem vitte végbe nagy ívű terveit. Ligeti megállapítására támaszkodva, ennek oka az idő hiánya, nem pedig ideológiai megingás esetleg defetizmus, vagyis beletörődés volt: „Hogy magamon illusztráljam ezt a helyzetet (érthető módon erre emlékszem a legjobban): április végétől június közepéig a fronton voltam mint az V. hadosztály politikai megbízottja, a tiszántúli vereség után újra visszavezényeltek hadosztályomhoz; a júniusi ellenforradalom idején a szovjetház és a Duna-part védelmével voltam megbízva stb. Úgyhogy azt hiszem, annyi munkaórát töltöttem »házon kívül«, mint a népbiztosságban.” Értelemszerűen, a feladatköreiben megosztott Lukácsnak kevés volt a rendelkezésre álló 133 nap arra, hogy megteremtse a proletárdiktatúra szilárd ideológiai alapjait. Erre azonban mindvégig törekedett – a népbiztos az ideológiai átképzés biztosítására életre hívta a „történelmi materializmus kutatóintézetét” is.²⁰

A népbiztosság tehát, az arisztokratikus felső társadalmi rétegnek tekintett akadémiai társaságot szétbombázva maga alá gyűrte, közben, ugyancsak központi ellenőrzés alatt tartva a kialakulatlan színészképzést, a jövő egyik értelmiségi csoportjának, a rendszer legitimitását segítő színházi kurzust úgy kívánta maga arculatára alakítani, hogy a képzési formát és a rendszer minőségi szintjét megemelte, vagy legalábbis tervbe vette, hiszen ténylegesen mindez a Tanácsköztársaság bukása miatt száz százalékosan nem tudott végbe menni.

Lukács akkori karakterét megismerve, még mindig kérdés: 1919-ben, miért volt szükség a színészképzés reformjára? Persze a szükségnek politikai okai voltak: eltörölni, vagy átalakítani, megújítani a régit. A meghaladni vágyott állapot minőségét Csillag Ilona²¹ tökéletesen mutatja be monográfiájában. A színészeket oktató intézmény első komoly összefoglalásából kitűnik, a kiegyezés egyik kulturális eredménye, hogy a nemzet kiemelt teátrumában a 19. század végén megindul a színészek és operisták iskolai szintű oktatása, de

¹⁹ Ligeti 2019.

²⁰ Uo.

²¹ Csillag 1964.

annak minősége, színvonala talán ma már a félamatőr színészképző műhelyekhez, vagy inkább csak szobaszínházi amatőr mutatványokhoz lenne hasonlatos. Gróf Festetics Leó igazgatásával, nem önálló intézményként, hanem a Nemzeti Színház alá rendelt alma mater akkoriban kiforratlan egyveleget alkotott. A lányok 15 éves kortól, a fiúk 18 éves kortól nyertek felvételt, három szobában képezték egyszerre a kóristákat, operaénekeseket, és a későbbi teátristákat. Ez volt az iskola. De még evvel is tökéletesen érzékeltethető a különbség a „Nemzetis” hagyományok és Lukácsék célkitűzései között. Az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában a kultúrpolitika jelentősége és veleje az volt, hogy az „elnémetesedés” folyamatában ellensúlyt, nyelvőrző szerepet ellátva hagyományt teremtsen a színházi világban. A magyar dráma fajsúlyt kellett, hogy kapjon a palettán, védelmi pozícióba kellett helyezkednie a magyar kultúrának, azon belül is a magasabb igényeket kielégítő műfajoknak. A hazai kultúrstratégia ugyanis követte a nyugati irányvonalat. A francia, osztrák és német, összeurópai minták Pestet és Budát sem hagyták stigmák nélkül, a zengerájok mintájára megjelentek a könnyű mulatók, a kabarék, és az üzleti alapon működő színházi szerveződések, és az ún. „dali társulatok” is, akik néhány napos próbák után színházi szakmai szempontból csakis a szórakoztatást vették létfontosságúnak, aprópénzre, vagy cserekereskedelmi forgalomba bocsájtva (sok előadó a napi betevőért játszott, voltak társulatok, akik ételért-italért játszottak a közönségnek) a magyar nyelvet és a kultúrát. Mindeközben Pesten szórakoztató, polgári, társalgási darabok is a színlapok hasábjaira kerülnek, mégis külföldi, olasz és francia vendégszereplések újat mutatnak a hazai színészeknek. Az intimebb, a naturális emberábrázolás mai értelemben vett profizmusát képviselik ahhoz képest, ami nálunk még jellemző volt, a belső átformálódás nélküli szövegfelmondás, a harsány módon, néha fülsértőnek mondott, deklamáló stílus. Az oroszoknál Dancsenkó és Sztanyiszlavszkij is újat hozott. Sőt ma is, minden színésziskola *A Színész munkája*²² című könyvre épít a mesterségórákon, amely máig ajánlott, vagy kötelező irodalom Sztanyiszlavskijtől a fiatal tanoncok számára. A pesti átlagszínvonalra példa: Bárdos Artúr a későbbi színidirektor, újságíróként a következőket írta vitriolba mártott tollával kritikusként, a Magyar Színház – mint magántársulás - 1900/1901-es évadának egyik bemutatójáról: „A Magyar Színháznak megvan a missziója. Német orfeumok helyén magyar

²² Sztanyiszlavszkij könyve elsőként 1951-ben jelent meg Magyarországon 1951-ben, a Művelt Nép Kiadó gondozásában.

orfeumot akar építeni. Közel is van szép célja megvalósulásához, csak még valamelyes elegancia és rafinéria kellene hozzá. Egyéb semmi.”²³

Az egész történés társadalmi, szociológiai és politikai okokra vezethető vissza. Az 1867-es kiegyezés utáni időszakban az iparosítás endogén módon a munkásosztály fajsúlyos társadalmi megjelenését eredményezte. Ezért a Monarchia kötelékében komfortosan mozgó hazai arisztokrácia és az egyház államhatalmi együttműködése ellenében már a századfordulóra képviseleti jogot követeltek maguknak a munkásrétegek. A szociáldemokrácia és a baloldal fontos ideológiai akkumulátora volt már ez időben a Szabadgondolkodók Egyesülete, a Társadalomtudományi Társaság, a *Huszedik Század* folyóirat szerkesztősége, és a racionalizmust képviselő, a klerikalizmust megvető, a materiális síkon történő fejlődés eszméjét erősítő Galilei Kör, amelynek tagságában ott találhattuk Lukács Györgyöt is.

Összefoglalva a Trianont megelőző kulturális irányzatokat, ha a Tanácsköztársaság nem bukott volna meg, és 1919-ben tényleg be tud indulni a Színművészeti Főiskola az új színész és rendező osztályokkal, akkor a későbbi évtizedek színházi kurzusa már 1919-ben kopogtat a magyar kultúra ajtaján és talán nem születhettek volna olyan értékek, amelyek a két világháború között maradandót alkottak a nemzetnek.

A Tanácsköztársaság után, a Fehér Színház

Lényegében az 1919-es változások után – az év őszétől – visszaállt a régi rend. Horthy Miklós kormányzói beiktatásával a színházak és színiiskolák újra, az államilag stafírungozottak mellett piaci alapokon is működhetek tovább. Az 1920-as évi magyar államháztartási költségvetés a következőket tartalmazta: Az évben az állam teljes kiadása 8.434.588.516 korona, tehát közel 8,5 milliárd, koronában. A törvény 2. §-a tartalmazta a „kiadásokat”, azon belül a XVII. fejezet 40. pontja foglalta össze a Vallás-és Közoktatásügyi Minisztérium színművészeti kiadásait.²⁴ Az Operaház éves dotációja 20.000 korona, a Nemzeti Színházé 10.000 korona volt²⁵. A Színiakadémia még ebben az időben nem önálló

²³ Gajdó Tamás: Az új színpad művésze – Bárdos Artúr pályaképe: 1900-1938 (Veszprémi Egyetemi Kiadó. Veszprém, 2002.) 17. o.

²⁴ Corpus Juris Hungarici - 1921. évi XXIII. törvénycikk az 1920/21. évi állami költségvetésről. Link: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92100023.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3DSz%25C3%25ADn%25C3%25A9sz> Utolsó letöltés dátuma: 2024. március 24.

²⁵ Uo.

intézményként működött, hanem a Nemzeti Színház alá tartozott. A törvényben található még két érdekes passzus, miszerint a színész-egyesület segélyezésére 20 koronát, a vidéki színészet megsegítésére pedig 309 koronát biztosítottak²⁶. Tehát, akit nem vettek fel az Akadémiára, vagy onnan kicsaptak, az állami költségvetésből finanszírozott színész-egyesületben bontogathatta a szárnyait – de járt és végzett Jávor Pál is –, és a vidéki társulatok is kaphattak támogatást.

Az állami, restaurációs jellegű pénzügyi források mellett fontos még kiemelni a Trianont megelőző eszméletörténeti áramlatot, amely a hazai színjátszásban is ugyanúgy megmutatkozott, mint egyébként a teljes politikai horizonton.

Az 1919-es történések hatására ellenreakcióképpen megindult a *Fehér Színház* mozgalom. Nem véletlenül hasonult az elnevezés a fehér terrorra. Az *Új Nemzedék* című folyóirat 1919. december 23-i száma adta hírül, hogy a mozgalom megalapította a Színészek Nemzeti Szövetségét.²⁷ Az Országos Széchenyi Szövetség nagytermébe összehívott alakulóülésen arra tettek esküt, hogy a magyar jövőt úgy képzelik el a színművészet területén, hogy tiszta erkölcsű, „fehér-színházat” kell csinálni, amely ki kell, hogy kristályosítsa a „zengzetes magyar nyelvet”. Valamint, hogy a színészképzést mélyíteni szükséges és erkölcsi alapokra kell helyezni. Kijelentették, hogy külön küldetésüknek tartják a „keresztény művészek érvényesülését, anyagi boldogulását”.

Külön érdekesség, hogy dr. Ballagi Aladár, a Tudományegyetem rektora is felszólalt az esten: „(...) most olyan időt élünk, amikor mindent revízió alá kell vennünk, az elsők között a színházat is, amelynek az iskola mellett roppant nevelőereje van. Illetéktelenek foglalták el mindenütt a pozíciókat, leginkább üzleti élelmességük és összetartásuk révén, ami köztünk nincs meg.” A tudósítás lényege így folytatódott: „Rámutatott azután arra a süllyedésre – Dr. Ballagira gondolt az újságíró –, amely a színházlátogató közönség nívója tekintetében tapasztalható. Ez nagy baj, mert a közönség neveli a színészt. Ez vezetett a színháznak nagyfokú erkölcsi züllésére, amely már csak a jóízlésbe is beleütközik. Remélem, hogy ezen a téren bekövetkezik az óhajtott változás és eltűnik vele együtt az az argot²⁸ is, amellyel a magyar nyelvet most a színpadon megfertőzik.”²⁹ Első olvasatra, mögöttes

²⁶ Uo.

²⁷ Szerkesztőségi tudósítás. Cím: *A fehér színház. Megalakult a színészek Nemzeti Szövetsége. Új Nemzedék* 1919. december 23-i száma. 3. o.

²⁸ Argot: tolvajnyelv

²⁹ Uo.

információk nélkül úgy tűnhet, hogy dr. Ballagi, és az egész *Fehér Színház* mozgalom antiszemita volt, és a rektor az alakuló ülésen burkoltan fajgyűlölő szónoklatot mutatott be. A teljes képhez azonban hozzátartozik Ballagi doktor háttere, aki egy református vallásra kitért, kecskeméti zsidó családból származott és Lukács Györgyék, 1919 márciusától eltiltották a tanítástól. 1919 júliusáig szilenciumon volt. Ezek ismeretében érdemes újra olvasni a vezérszónok mondatait. Tehát, az induló mozgalom karácsonyi nyitóestjén érzékelhetően nagy társadalmi támogatásról tettek tanúbizonyságot több más társszervezetek is, és jeles személyiségek. A hírlapi tudósítás sajnálkozva közölte, hogy Jászai Mari, a kor ünnepezt színésznője betegsége folytán nem tud jelen lenni, de üdvözli a kezdeményezést. A programon Gyenes László, a Nemzeti Színház színésze örömet fejezte ki. Az újságíró külön kiemelte: Gyenes László a magyarul érző és gondolkodó színészek nevében egyetért a mozgalom megalakulásával. Ott volt Dr. Miltay István is, aki a magyar és keresztény hírlapírók nevében ünnepelte az alapítást. Ritoók Emma pedig a magyar írók nevében fejezte ki támogatását. De képviseltette magát még a Magyar Nemzeti Szövetség, az Országos Széchenyi Szövetség is, amely az újság szerint a keresztény ifjúság gyűjtőszervezete volt. Minden felszólaló fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy a *Fehér Színház* is egy új nemzeti mozgalom. Az asztalsoroknál a résztvevők között ült még dr. Kiss Menyhért is, költő és hírlapíró, aki a kultuszminiszter, Haller István támogatását és jókívánságait tolmácsolta.³⁰ Haller miniszteri magatartása nem volt kétséges, hiszen a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának színeiben volt kormánytag. Kiss Menyhért jelenléte sem volt feltűnő, hiszen tudjuk, később ő az, aki nemzetgyűlési képviselő volt 1920-tól, majd az Ébredő Magyarok Egyesületének tagja és Gömbös Gyula támogatója 1929-ig. Már az első világháború idején kirekesztő, irredenta verseket publikált.

1920 tavaszától a nemzeti kérdésekben egyre jobban előtérbe került a színház ügye. A *Színházi Élet* hasábjain politikusokat szólaltattak meg³¹. A vendégek közül, többek között, az alábbiaktól idéztek.

Beniczky Ödön, belügyminiszter: „A magyar színháznak mindig egy és ugyanazt a hivatását látom, a magyar színháznak hűnek kell maradnia eredeti hivatásához, a magyar nemzeti eszme terjesztéséhez. A Nemzeti Színházba, az Operába és Vígszínházba járok. Wagneriánus vagyok és Shakespeare színműveket szeretem. A Nemzeti Színház elsőrendű

³⁰ Uo.

³¹ Szerkesztőségi vezércikk. Cím: *Politikusok a színházról – Miniszterek, államtitkárok nyilatkozatai - Színházi Élet* 1920. február 29-i száma. 1-4. o.

gárdáját nagyon szeretem, így elsősorban Ivánfi, Gál, Pethes és Rózsahegyi a kedvenc színészeim. A Vígszínházból Hegedüst, Varsányit és Tanayt szeretem.”³²

Bleyer Jakab, nemzetiségi miniszter: „A magyar színháznak most ugyanazok a feladatai, mint akkor, amikor a tizennyolcadik század végén a tizenkilencedik század elején a magyar színháznak fel kellett ráznia a nemzetet az elnémetesedésből. Akkor a nemzeti érzés indult veszendőnek, ma az ország területe. Ahogy akkor segített a nemzeti érzést fentartani, erősíteni és lelkileg a magyarságot a nemzeti gondolat számára megnyerni, úgy kell most is segíteni abban az irányban, hogy csak a következetes munkával és megértéssel lehet visszahódítani az elvesztett területeinket. Egy új ideológiát szolgált a magyar színház keletkezésekor, egy új ideológiát terjeszt most és amely a keresztény nemzeti gondolat jegyében indult el.”³³

Erekly Károly, közéleti miniszter: „A nemzeti eszmék terjesztésében nagy szerep vár a színházra, de nem lehet kizárólagosan ezt követelni tőle. Az Operában klasszikus operák, a Nemzeti Színházban a modern színművek tetszenek különösen. Kaposváron voltam utoljára színházba, a választási agitáció alatt. Hegedűs Gyula és Csontos a kedvenc színészeim. Csontos férfias egyéniségével imponál nekem.”³⁴

Friedrich István, hadügyminiszter: „Én a magyar színház hivatásának a mai időkben és mindég egy hazafias és nemzeti missziót tartok, az már amelyet teljesített, sokszor A Víg- és Nemzeti Színházat és az Operát látogatom. Kedvenc színészeim Gyula, Hegedűs Gyuláné, Fedák Sári, Kosáry Emma és Ötvös Gitta asszony.”³⁵

Haller István, kultuszminiszter: „Éppen most jövök a színészek nemzeti szövetsége gyűléséről, ahol egy hatalmas dikciót mondtam ugyanerről a kérdéstről. Amint a múltban is, minden örömmel azon leszek, hogy a magyar színház legjobban megfelelhessen azon hazafias és kulturális hivatásnak, ami ebben a szomorú időkben rá vár.”³⁶

Huszár Károly, miniszterelnök: „A magyar színházra a legnagyobb hivatás vár, ami csak színházra egyáltalán várhat. Mint aki a magyar színházat jól ismerem, hiszem, hogy ennek a hatalmas hivatásnak a legkiválóbban meg fog felelni.”³⁷

³² Uo.

³³ Uo.

³⁴ Uo.

³⁵ Uo.

³⁶ Uo.

³⁷ Uo.

Az, hogy a *Fehér Színház* mozgalmat alapító Színészek Nemzeti Szövetsége hivatalosan bejegyzett egylet volt-e nem tudni, adat nem található rá. Annyi bizonyos, hogy az erőteljes megnyilatkozások mögött jogi személy nem állt, pedig a 19. század közepétől, főként a dualizmus időszakában már a magyar jogrendszer bevett szokása volt az egyesületi, vagy társasági, olvasóköri szervezetek alapítása. Az akkori diskurzusban, 1919 végén és 1920 elején, a világháborút lezáró folyamatokban, és a vörös terrort követő hónapokban valószínűleg jellemzőbbek voltak a hangzatos szövegek, mint a kidolgozott szellemi háttér megteremtése. Ahogyan a karácsonyi estélyi alapító rendezvény tudósítása is tükrözte, számtalan „nemzeti” jelzővel illetett civil mozgalom és szervezet volt azokban a hetekben és hónapokban, akik a sajtó figyelmét magukra vonták

Érzékelhető volt tehát, ahogyan közeledett a trianoni békekötés dátuma, vesztes háborús félként az egyre sejtetőbb eredmény, elnyomhatatlanul került előtérbe a színház kérdése, valamint társadalmi szerepe.

Trianon

Az elkerülhetetlennek tűnő esemény drámaisága tükröződik az Egyetértés 1920. június 6-i számának tudósításából:

„Tíz percig tartott a magyar béke aláírása. – Az Egyetértés tudósítójától. – Páris, június 5. A Havas ügynökség jelenti: A magyar békeszerződést pénteken Versaillesben aláírták. A szertartás színhelye az oszlopcsarnok volt, amely a Grand-Trianon-t a kis Trianon palotával összeköti. A magyar béke delegátusok, Benárd Ágoston és Drasche Lázár Alfréd dr. meghatalmazott miniszterek és rendkívüli nagykövetek, délután 4 órakor indultak el szállásukról. A Grand-Trianonnál Henry ezredes fogadta a magyarokat, akiket az oszlopcsarnokba vezetett. A teremben Millerand miniszterelnök elnökölt s körülötte ültek sorban Nagybritannia, az angol dominiumok, az Egyesült államok, Olaszország, Japán, Kína, Belgium, Csehország, Portugália, Görögország, Szerbia, Lengyelország, Románia, Kuba, Uruguay képviselői. Millerand megnyitotta az ülést és a következő nyilatkozatot tette: Uraim! Átadom Önöknek azt a szerződést, amelyet a szövetségesek Magyarországgal kötöttek. Az a szöveg, amelyet Önök aláírnak, egyezik azzal a szöveggel, amelyet május 6-án adtunk át. Felszólítom a magyarországi meghatalmazott urakat, lássák el a szerződést aláírásukkal. A magyar delegátusok erre pontban 4 óra 30 perckor aláírták a békeokmányt. Erre az ülés, amely mindössze tíz percig tartott, véget ért s a magyar delegátusok szállásukra mentek. Szertartás rendje során jelen volt Sándor görög király, *Foch* marsall és *Umbertó* herceg. A diplomaták

az egyes békeszerződés megkülönböztetése céljából elhatározták, hogy minden egyes szerződést arról a helyről neveznek el, ahol a szerződést aláírták, így a német békeszerződést versaillesi, az osztrák békeszerződést saint-germaini, a bulgár békeszerződést neuilly-i, a magyar békeszerződést Grand trianoni békeszerződésnek nevezik.”³⁸

A következő periódus sajtóhíradásai alapján a szócikkeket áttekintve kevés anyag született, amelynek tartalma érintette volna a trianoni nemzeti tragédiát. Elenyészően irreleváns anyagok, amelyek között egyet érdemes még kiemelni a történeti áttekintésben. A *Színházi Élet* 1921. szeptember 25-i száma az alábbi cikket közölte:

„Minden diplomáciai aktusnál nagyobb jelentőségű az a diadalmas harc, amellyel a magyar színpadi szerzők, Molnár Ferencsel az élükön, Amerika elismerését meghódították. Amerika ámulva áll meg e csoda előtt, amelyet egy nyolcmillió népet produkál és a nagy lapok tudósításai mögül mára szégyenkezés pirossága érzik meg, amikor a hatalmas magyar kulturprodukciók mellett önkéntelenül is a trianoni béke igazságtalanságaira kell gondolniuk. Az elmúlt szezon jóformán Molnár Ferenc egyéni sikere volt, a jövő szezon a magyar drámaírók sikere lesz, mert, mint a [Daily Mail]-ban olvassuk, ez idén több, mint egy tucat magyar darab kerül bemutatásra Newyork legnagyobb színházaiban, míg ugyanakkor Budapesten amerikai színházi ügynökök lesik a premiereket. De a magunk reflexiói helyett idézzük inkább a Daily Mail cikkének egyes érdekesebb fejezeteit, mert az egész elismerésből áradó cikk leközlésére nincs elég helyünk. [A színházigazgatók információi szerint – írja a Daily Mail – ez idén több, mint egy tucat magyar színmű kerül sorra a Broadway-n. A Liliom határtalan sikere után, amely még ebben a hallatlanul nehéz időben is rogyásig megtölti a Fulton-színházat, nem nehéz kitalálni az amerikai direktorok hirtelen és mohó érdeklődését a magyar darabok iránt. Olyan színpadi sikert, mint Molnár Ferencé, Newyorkban még sohasem regisztráltak a színházi krónikák. Európai színházak már rég túl vannak ezen és odaát nincs az a kis város, ahol a magyar szerzők ne állták volna ki a siker tűzpróbáját. A maroknyi magyar nép több nagy drámaíróval és exportképesebb színpadi irodalommal rendelkezik, mint az őt környező nagy kulturnemzetek. Ha a színházi szezon Budapesten megkezdődik, a színházi ágensek zaja tölti meg a magyar fővárost.]”³⁹

A korabeli szaksajtó háttérbe szorította a trianoni kérdést a színházi életben, nem a politika, hanem a szórakoztatás volt a feladata a színészeknek. Gyűjtőláng helyett

³⁸Szerkesztőségi tudósítás. Vezércikk címe: *Tíz percig tartott a magyar béke aláírása. – Az Egyetértés tudósítójától. Egyetértés* politikai napilap. Debrecen, 1920. június 6. 1. o.

³⁹ Szerkesztőségi tudósítás. Cikk címe: *A Daily Mail öles cikke a magyar sikerekről. Színházi Élet* 1921. szeptember 25-i száma. 21. o.

konszolidációs feladata volt onnantól a színjátszásnak. Ez a felfogás tartotta magát egészen a második világháború végéig. A Szálasi-korszaktól újra politikai térbe kerültek egyes színészek, de ez már egy másik publikáció témája lenne.

Összefoglalás

A magyar színházi élet kezdete a reformkorhoz, tényleges beindulása a dualizmus időszakához köthető. A fentiekben vizsgált 1865 és 1921 közötti időszak politikai változásai minden esetben előtérbe helyezték a színház szerepét. Bizonyítottá vált, hogy a színjátszás által képviselt kulturális közvetítő erő jelenthet önmagában is esztétikai, erkölcsi, nyelvi és hagyományos értéket, és képviselhet olyan minőséget is, amely a politikai térben eszköze lehet bizonyos fórumoknak, fegyvere, érvelési rendszerbe illeszthető megnyilatkozása.

Felhasznált irodalom

Tóth József színművész, és a Színészeti Tanoda tanárának kéziratai alapján. Forrás: Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet Kézirattára. Tóth József kéziratai: 53.208, 53.209.

Hofer Miklós - Magyar Bálint - Mályuszné Császár Edit - Székely György - Vámos László: *A Nemzeti Színház 150 éve* (Gondolat Kiadó. Budapest, 1987.)

A Százéves színésziskola. Magvető Könyvkiadó. Budapest, 1964. Szerkesztette: Csillag Ilona. 15-33. o.

Gajdó Tamás: Az új színpad művésze – Bárdos Artúr pályaképe: 1900-1938 (Veszprémi Egyetemi Kiadó. Veszprém, 2002.) 17. o.

Kertész Márta: Adalékok a Thália Társaság történetéhez. – Továbbiakban: Kertész 1985.

In.: Színháztudományi Szemle 17. Szerkesztette: Földényi F. László. (Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet. Budapest, 1985.) 7. o.

László Anna: Hevesi Sándor (Gondolat Kiadó. Budapest, 1960.) 31-55. alapján.

Nánay István: Tanodától-egyetemig. Az intézményes magyar színház-és filmművészképzés száznegyven éve című könyve.

(SZFE. Budapest, 2005.)

Ligeti Dávid: Filozófusból véreskezű komisszár LUKÁCS GYÖRGY A PROLETÁRDIKTATÚRÁBAN (Rubicon. 30. évf. 4. sz. [2019. április]) 34-35.

Délibáb – A Nemzeti Színház hetilapja. 1953. 1-52. szám. Felelős szerkesztő: Gróf Festetics Leó, főszerkesztő: Jókai Móra. Pest, 1853. Készült Emich Gusztáv könyvnyomdájában.

Szerkesztőségi tudósítás. Vezércikk címe: *Tíz percig tartott a magyar béke aláírása.* – *Az Egyetértés tudósítójától. Egyetértés* politikai napilap. Debrecen, 1920. június 6. 1. o.

Szerkesztőségi vezércikk. Cím: *Politikusok a színházról – Miniszterek, államtitkárok nyilatkozatai* - *Színházi Élet* 1920. február 29-i száma. 1-4. o. Szerkesztőségi tudósítás. Cikk címe: *A Daily Mail öles cikke a magyar sikerekről.* *Színházi Élet* 1921. szeptember 25-i száma. 21. o.

Egressy Gábor: Mi minden kellene még, és mi nem kellene már! Színházi látcső című magazin 1863. április 18-i száma. 2. o.

Nagy Ignác: Színműtár. 1939; 1841; 1842; 1843.

Szenvey József: *A Pesti Napló műtára – Heti szemle a Nemzeti Színházról.* *Pesti Napló.* 1850. március 11-i száma. 2. o.

Szerkesztőségi hirdetés. *Pesti Napló* 1862. január 1-i száma alapján. 3. o.

Szerkesztőségi tudósítás. Cím: *A fehér színház. Megalakult a színészek Nemzeti Szövetsége.* *Új Nemzedék* 1919. december 23-i száma. 3. o.

Budapest főváros törvényhatósági jegyzőkönyve alapján. 1905. március 29-i rendes közgyűlése. 420. tárgyalási pont. Forrás linkje itt: https://library.hungaricana.hu/hu/view/BPSZKJ_1905/?query=Sz%C3%ADniakad%C3%A9mia&pg=159&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2024. március 24.

Corpus Juris Hungarici - 1921. évi XXIII. törvénycikk az 1920/21. évi állami költségvetésről. Link: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92100023.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3DSz%25C3%25ADn%25C3%25A9sz> Utolsó letöltés dátuma: 2024. március 24.

Gajdó Tamás: Trianon és a színház. Nemzeti Színház weboldala, 2019. november 26. Forrás itt: <https://nemzetiszinhaz.hu/hirek/2019/11/trianon-es-a-szinhaz-1> Utolsó letöltés dátuma: 2024. március 24.

Váradi Antal élete – Forrás linkje itt: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/v-B293E/varadi-antal-B3177/> Utolsó letöltés dátuma: 2024. március 24.

Summary

The present publication presents a history of actor training in Hungary from the beginning of formal education in the post-Council Republic period until Trianon. The period under study is 1865-1921. A particular, politically charged episode in the process is the emergence of a new public life theatre movement in response to the events of the Soviet Republic, which is also dealt with in the paper.

Történész-múzeumigazgató, doktorandusz

Koszta József Múzeum, Szentés

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Történettudományi Doktori Iskola

Irsai Farkas László

Karády Katalin hullócsillaga, a magyar sajtó tükrében 1945 és 1951 között

Bevezetés

Az 1910-ben született Kanczler Katalinnak, a nehézsorból érkezett kőbányai lánynak a csillaga 1939-től kezdett ívelni. Egyed Zoltán újságíró közbenjárása által a Vígszínházban lépett először színpadra. Somerset Maugham *Az asszony és ördög* című előadásban debütált. Még abban az évben megkapta a *Halálos tavasz* című film női főszerepét. Jávor Pállal játszott együtt. Onnantól Karády Katalin néven, igazi dívája lett a korszaknak. 1945-ig ünnepeelt és stílust teremtője volt a kulturális életünknek bűgő hangjával, jellegzetes frizurájával, kissé férfias karakterével.

Jelen publikáció a magyar kommunisták propaganda kísérleteit, kommunikációs taktikáit kívánja nagyobb vonalakban bemutatni Karády Katalin életében 1945 és 1951 között. A következő szűk keresztmetszet indította arra az egykori szegény lányt arra, hogy 1951-ben külföldre távozzon, majd 1953-ban az USA-ban telepedjen le. Hamvait 1990-be hozták haza, hogy Budapesten kerüljön végső nyughelyére.

Karády a háború utolsó hónapjaiban

A korabeli bulvársajtó is rendszeresen jelentetett meg cikkeket arról, hogy Karády Ujszászy István vezérőrnaggyal folytat komoly viszonyt. A magasrangú katonatiszt Horthy titkosszolgálatát vezette 1942 és 1944 között, majd a kiugrási kísérletben is jelentős szerepet játszott. De a sajtótól függetlenül is tudott erről a fővárosi színészvilág, nem is volt ez

megvetés tárgya. Sőt, nagyon sokan kértek segítséget és menekültek meg a halál elől pontosan ennek a kapcsolatnak köszönhetően. Munkaszolgálat alól többeket mentett a színésznő, de gyermekeket és családokat is bújtatott. 1944 márciusa után, amikor a németek bevonultak az országba, Karády egyre nehezebb helyzetbe került. Ujszászyt az SS letartóztatta, majd elhurcolták. A németek a filmdívat is vallatták, egyes források szerint az összes fogát kiverték. Úgy tudni, hogy 1945 nyaráig ágyban fekvő beteg volt. A megaláztatások és fizikai terror hatására idegösszeroppanást kapott, ezért kilenc hónapon keresztül nem tudott kimozdulni otthonából. Most pedig a legendák helyett, tekintsük át, konkrétan mit írt a díváról a magyar sajtó 1945 és 1951 között.

Karády hazai sajtója 1951-ig

Azt tudjuk, hogy Karády ünnepelt sztár volt 1945 előtt Magyarországon. Azt is tudjuk, hogy közvetlenül a háború után a kommunizmus még csak részleteikben próbált megjeleníteni a közéletben. Csak 1948-tól nyertek teret totálisan, amikor a kommunisták a szociáldemokratákat maguk közé olvasztották, vagyis taktikájukkal megsemmisítették a konkurensokat. Így jött létre a Magyar Dolgozók Pártja. Ahogyan látható lesz, Karády életútjában is változást hozott a politika, az 1948-as fordulat. Ez a korabeli hírekből egyértelműen lekövethető. Így be tudjuk mutatni azt a folyamatot, amely ahhoz vezetett, hogy a művésznő egy szombathelyi fellépése után elhagyja az országot 1951. február 20-án éjjel.

Amennyiben a címben is jelzett időtáv magyar sajtójelentéseit figyeljük, egyértelműen láthatóak az okok, amelyek Karády disszidálásához vezettek.

Az első hír Karádyról a háború után 1945. március 25-én jelent meg az *Igazság* című lapban. Nem találják, talán még bujkál.¹ Egy nappal később már a *Szabadság* című lap arról tudósít, hogy jótékonysági gálán lépett fel, amelynek címe: „Művészek Budapest éhező lakosságáért”.² Együtt állt a színpadon többek között aznap este Bajor Gizivel, Dayka Margittal, Tolnai Klárral, Rózsahegy Kálmánnal és Várkonyi Zoltánnal, a kor népszerű sztárjaival. A további időszak újra szerepléseitől hangos, dicsérettel szólnak róla a kritikusok. Játszott a Vígszínházban, különféle varietékben és a Fővárosi Operettszínházban. Sőt, a mozis filmvásznaira is felkerültek régebbi filmjei. A mozgóképgyártás még hamvaiban volt ekkor. Nem forgat ekkor, csak a rádióban énekel, valamint a színházakban áll a nézők elé. A

¹ A cikk itt található: *Igazság* című újság, 1945. március 25-i száma, 2. o.

² Cikk itt: *Szabadság* című újság, 1945. március 26-i száma, 3. o.

Sybill című nagyoperett kritikája szerint a premieren elsöprő taps, ováció ünnepelte a nézőtéren.³ Karádynak sikeres, az országnak a nehéz hétköznapiakban szüksége van a régi sztárookra.

1946 karácsonyán a Színház című lap egy Karády-karikatúrát jelentet meg ezzel a szöveggel: „*Nem vagyok sztár! Egyszerű, szerény és rendes ember vagyok. Nem tehetek róla, hogy meghalnak értem az emberek, hogy őrvöngenek, ha a hangomat hallják, hogy imádnak. Én mindezt nem becsülöm túl, tudom, hogy mindössze arra születtem, hogy boldoggá tegyem az emberiséget. Ennél többet nem is kívánok, ez nekem elég.*”⁴

Mi ez, ha nem egy kitüntetés az újságírók részéről? Karády újra sztár a koalíció éveiben is, amikor még a kommunisták a háttérben voltak és a kisgazdák voltak hatalmon. Igaz, államminiszteri rangban már elől állt Rákosi Mátyás és Rajk László a belügyminiszter, de a színésznő pozitív megítélése semmit nem változott. 1948-ig kiváló reklám emberként és ma úgy mondanánk, hogy influenszerként is megismerhető a sajtóból. Budapesti kozmetikusok, fodrászatok, szabóságok, divatárúk, kalapüzletek reklámozták magukat úgy, hogy Karády is náluk vásárol, vagy veszi igénybe szolgáltatásikat.

És innentől egy éles váltás következik.

Az 1948. június 15-i *Színház* című magazin: „*Mi van Karády Katalinnal? — ezzel a kérdéssel állítottunk be a népszerű filmdívához, a pesti színpadok sexappeal-bajnoknőjéhez. — Betegállományban vagyok — feleli röviden, — ennyi az egész. Mindenesetre új hajlékában, a Lepke-utca 26. számú remek villában ez nem is utolsó állapot. Csupa aranyos napfény és ózonnal telt tiszta levegő a ház s a balkonról olyan kilátás nyílik saját kertjére, mintha egy kicsit Versaillesban volna az ember. — És mi a baj? — kérdezzük. — Rettenetes nikotinmérgezésem volt, a mérég már az ereim falára rakódott le. Egy nap aztán elérkeztem az idegösszeomláshoz. Akár akartam, akár nem, egyik óráról a másikra le kellett szoknom a cigarettáról.*” A cikk további részében a cigaretta megvonás kínzó állapotát taglalja, amelyre még a publikáció későbbi részében visszatérünk. Ebben a riportban még és arról beszél, hogy őszre tervezi a visszatérését. De a híryanag vége érdekes, ahogyan az újságíró és szerkesztő lezárja a riportot: „*Nyájasan veszi át a szót, szelíden, mint akinek nincsen semmiféle titkolni valója. — Mondom, hogy pihenek. Az elmúlt öt év az idegeimre ment, szünetet kellett tartanom. De most már, hála Istennek, újra ott tartok, hogy boldognak érzem magam. Egy*

³ A cikk: *Színház* című újság, 1946. januári 1-i száma, 7. o.

⁴ A cikk: *Színház* című újság, 1946. december 11-i száma, 12. o.

hónap múlva munkába fogok, úgy érzem, menni fog minden, mint a karikacsapás. Hiszen olyan fiatal vagyok még. Ránézünk és elhisszük, amit mond.”⁵

1948. július 6; ugyancsak a *Színház*: *„Mit is ír Karádyról és Jávorról a párisi filmkritika? A közelmúltban mutatták be Párisban a Studio Etoile-ban Zilahy Lajos emlékezetes filmjét, a „Halálos tavasz“-t. Tíz évvel ezelőtt készült a film, nálunk egyike volt a legnagyobb sikereknek és ezzel a filmmel tette nevét egyszerre népszerűvé Karády Katalin. [...] A „Ce soir című bulvárlap hosszasan foglalkozik a magyar filmprodukciónal és nagy képet is közölt Karády Katalinról. A kritikájában megjegyzi, hogy Zilahy az erkölcs- és bátorság nélküli gazdag magyar arisztokrácia szatiróját adja a film meséjében, amely azonban nem egyéb végeredményben, mint banális szerelmi történet. [...] Karády modoros játékát igazolja az, hogy szinte betegesen kacér figurát személyesít meg.”⁶*

1948. július 20-án a következő hír jelent meg az egykor ünnepezt művésznőről: *„Karády Katalin ismét beteg. Nikotinmérgezés miatt hosszú ideig részesült gyógykezelésben. Szombaton súlyos fogműtétet végeztek nála. A műtét után magas láz lépett fel, melyet az orvosok a nikotinmérgezés miatt még mindig fennálló gyengeségnek tulajdonítanak.”⁷*

Az év nyarán a filmkamera elé készült Karády: *„Hétfőn indul az állami filmgyártás rendezésében a {Forró mezők} című film gyártása. A film külön érdekessége, hogy főszerepét Karády Katalin játssza, aki már évek óta nem jutott filmszerephez.”⁸*

Különleges időperiódus volt ez a színésznő életében. Máig a kritikák, egyes monográfiák úgy emlékeznek a „Forró mezők” című alkotásra, hogy ez volt az első filmje Karádynak, amelyet a háború után forgatott, és egyben az utolsó is, amiben játszott életében. A hírverése igen erős volt a szakmai és civil társadalom szintjén Móricz Zsigmond filmadaptációjának. Erre példa a *Szabadság* című lapból: *„Karády Katalin a forró mezők asszonya - Jövő hét elején kezdik forgatni a {Forró mezők} című új magyar filmet, melynek forgatókönyvét Móricz Zsigmond után Várkonyi Zoltán írta. A főszerepet Karády Katalinnak ajánlották fel, aki örömmel vállalta. A felszabadulás óta ez lesz az első filmszereplése. A {Forró mezők} története a harmincas évek táján a vidéki dzsentritársadalomban játszódik, középpontjában egy {végzetes} asszony (Karády Katalin) áll, akit körülrajzanak a megyei {előkelőségek}!. Férjét (Takács Miklós) féltékenységből agyonlövik, a gyilkosról utóbb*

⁵ Cikk: *Színház* című újság, 1948. június 15-i száma, 4. o.

⁶ Cikk: *Színház* című magazin, 1948. július 6-i száma, 10. o.

⁷ A cikk: *Hírlap* című újság, 1948. július 20-i száma, 12. o.

⁸ Cikk: *Népszava* 1948. július 23-i száma, 4. o.

kiderül, hogy a nyomozást vezető vidéki főkapitánnyal azonos. A fülledt atmoszférában játszódó história valójában az ellenforradalom jellegzetes dzsenti társadalmát mutatja be, azt az osztályt, amelynek erkölcsi szerint minden problémát meg lehet oldani karddal, vagy golyóval. A film rendezőjének, Apáthy Imrének sok technikai nehézséget kell legyőznie - így a többi között megfelelő szereplőt kell találnia {Lábatlan} figurájára. Először arra gondoltak, hogy hivatásos színésszel játszatják el, most azonban próbafelvételek folynak egy színészi tehetséget is mutató hadirokkanttal. Karády Katalin, akiről az a hír terjedt el, hogy beteg, egészséges és nagy lendülettel készül a film főszerepének eljátszására.”⁹

Milyen érdekes, hogy ebben az ártalmatlannak tűnő beharangozóban is, amely első olvasatra talán a bulvár rovatba illene, ott türemkedik vastagon a politikai kanonizáció. Az aktuális mondanivaló, ami körbe lengi ezt a filmet, igazi cicomázottan polifonikus, szovjetizálódás felé hajló eszmevilág. A nyár végi forgatás – ma úgy mondanánk, hogy werkje – filmgyári munkálatairól tudósító híryanag ezt még jobban megerősíti: „A Hunniában néhány nappal ezelőtt kezdték meg Móricz Zsigmond {Forró mezők} című regénye filmváltozatának forgatását. A főszereplő Karády Katalin, de már szinte a gyár kapujában ezzel fogadja az újságírókat a produkció: — Vigyázat! Ez, nem Karády-film, hanem Móricz Zsigmond-film! A múltban ugyanis azok a filmek, amelyekben Karády játszott, úgy készültek, hogy a filmesek vették {a Karádyt} és rászabták a filmmesét. Most azonban már meg volt a szerep, csak megfelelő színésznőt kellett találni hozzá. Minthogy a követelményeknek ez esetben Karády Katalin minden tekintetben megfelel, így reá esett a választás. Megnézzük a felvételeket a trópusi hőmérsékletű műteremben. Karády ott ül egy íróasztal mellett, a vidéki rendőrkapitány szobájában. Mellette, régi rendőrkapitányi egyenruhában Szabó Sándor áll. Karádyn szürkés-kék kosztüm van, piros selyem béléssel. Frizurája fejtetőre fésülve és szoroson összefonva. Szünetben megkérdezzük Karádyt, hogy milyen érzéssel kezdi újra a filmezést? — Legutoljára 1944 tavaszán, a németek megszállása előtt filmeztem — mondja, — bizony már nagyon régen. Az igazság az, hogy az elmúlt négy esztendő alatt napon hiányzott nekem a filmműterem. És ez érthető, hiszen azelőtt időm javarészét a filmgyárakban töltöttem. Most viszont kimondhatatlanul boldog vagyok. Újra dolgozhatom és a szerep is remek. Vidéki dzsentiasszonyt játszom, erős drámai szálakkal átszőtt figurát. És ezúttal nem kell énekelnem... Mialatt átcsoportosítják a műteremben a lámpákat, megkérjük Várkonyi Zoltánt — a forgatókönyv íróját —, mondjon valamit a filmről. — A vidéki magyar dzsentrivilág életét eleveníti meg a {Forró mezők}. Pontosan úgy, ahogy Móricz Zsigmond látta, a régieknek a

⁹ Cikk: Szabadság 1948. július 24-i száma, 2. o.

komoly problémák megoldásától való irtózását és végtelen könnyelműségüket. Filmszerűen elénk állítja ezt a szinte magától szétszülő társadalmi réteget, amelynek úgyszólván egyetlen komoly problémája volt csupán — a nő. Ezzel párhuzamosan fut a cselekményben a parasztság dolgos, szorgalmas, erőteljes élete. A történet minden vezércikk-szólam nélkül tárja elénk mondanivalóit. Ráadásul Móricz Zsigmond zsenialitása még bűnügyi izgalmakkal is fokozza a feszültséget. A különböző típusokat legjobb művészeink egész sora eleveníti meg: Rajnay Gábor, Benkő Gyula, Szakács Miklós, Földényi László, Pethes Sándor, Zách János, Solthy György, Tompa Pufi, Hársány István, Ráthonyi Róbert és mások. Karádyn kívül a fontosabb női szereplők: Kelemen Éva, Szemere Vera, Vidor Ferike. A felvételek menetrendje szerint a műtermi munka egy hónapot vesz igénybe, majd utána Ócsán és Felsőbabádon készítik el a film külső jeleneteit.”¹⁰

Az új kánon egyik első filmjéhez sztárokat kértek fel, és az átütő eredmény érdekében a régi eszközökkel operáltak a hatalom által mozgatott alkotók. Mesteri módon használták a még élő „Karády-kultuszt” a film sikeressége érdekében, a propaganda módszer direkt és indirekt eszközeivel. A *Színház* című magazinban ugyanis, az előző hír után egy héttel ez volt olvasható:

„Karády Katalin ruhái a {Forró mezők} című filmhez Sztánánál készülnek.”¹¹

Újabb tudósítás a vidéki forgatásról, amelyben szinte soronként záporoznak a politikai szemantika jelzései:

„Az éjszaka senki sem feküdt le Alsódabason. A Magyar Szabadságharcos Szövetség üdülőjében, amelyet egy volt földesúri kastélyból alakítottak át, erre az éjszakára visszatért az 1930-as évek csendőrtollas, sarkantyúpengetős, dorbézolás {úri világa}. Móricz Zsigmond {Forró mezők} című regényének filmváltozatát forgatták itt az éjjel. Több tucat reflektor ontotta a fényt az uradalmi park lombjai közé elrejtve, hogy megvilágítsa a kastély homlokzatát és a szereplőket, Karády Katalint, Benkő Gyulát, Kamarás Gyulát és Ladányi Ferencet. Este tízkor kezdődött a munka. A világosítók pazar holdfényt varázsoltak elő az {Avari kastély végzetes asszonya¹²} tiszteletére. Karády kitűnően {merengett} s a jelenetet szerencsére nem kellett megismételni. A környék apraja-nagyja ott nyüzsgött a felvevőgép mögött, figyelte a jeleneteket. A film kisebb szerepeit, parasztlányokat és legényeket a Horváth Árpád Színész-kollégium népi származású fiatal növedékei játszották. Felvételtkor úgy kellett

¹⁰ Cikk: *Színház* című újság, 1948. augusztus 3-i száma, 6. o.

¹¹ A hír: *Szabadság* 1948. augusztus 10-i száma, 13. o.

¹² Karády a filmben Avari László földbirtokos feleségét játszotta.

kihalászni a színészparasztokat az igazi parasztok közül. Reggel öt óráig tartott a munka. Elfogyott ötszáz méter film, húsz liter feketekávé, kétezer cigaretta, ezzel szemben elkészült a {Forró mezők} című film legérdekesebb jelenete.”¹³

A film bemutatója után csúcsosodott ki igazán Karády sztárképének negatív parafrázisa. 1951 februárjának végéig, időrendben a tucatnál kevéssel több – tehát nem sok – tánczenei est és másodvonalbeli esztrádműsorban említették fellépőként. Valóan, ahol ő van a fókuszban, csak négy híryanagot lehet kiemelni. De még egy is sok lenne belőlük, azok tartalmát tekintve arra, hogyan lehet valakit a közönség előtt ellehetetleníteni.

A premiert követően, a *Forró mezők* című filmről három lesújtó kritika született, ami már élesen ellentétben állt a háború előtti Karády-képpel és a színésznő megítélésével:

A *Világosság* című igen népszerű napilap: „[...] Apáti Imre rendezése számtalan kifejező és finom ötlettel hangsúlyozza a film mondanivalóját s életszerűségre való törekvése a színészek játékán is sikerrel érződik, az egy Karády Katalint kivéve, akinek gépies és lélektelen jelenléte gyakran elakasztja a történet tempóját. [...]”¹⁴

A korszak legolvasottabb napilapja, a *Szabad Nép* kritikája: „[...] az *Avarynét* játszó Karády Katalin azonban képtelen volt emberi hangokat hallatni. [...]”¹⁵

A *Népszava*, ahol még a nevét is rosszul írták, talán nem véletlenül: „[...] *Viszont Karádi Katalin alakítása a régi, hazug magyar filmekből lépett át a {Forró mezők} kockáiba. Sehogy sem tudott emberivé, elhíttővé válni. [...]*”¹⁶

Aztán az utolsó lényeges hír Karádyról a Magyar Rádió fegyelmi bizottságának jelentése volt, amely a kiskorúsító leiskolázás és a földbe döngölés szintjén hatott. A film bemutatója és a rossz kritikák után egy hónappal még fegyelmeivel is illették a régi nagy színésznőt Hlatky Edittel és Tolnay Klárral együtt. A megrovó ítéletet a naponta több milliós olvasottságú, mindig a kormány hivatalos álláspontját tükröző *Magyar Nemzet* című országos napilapban közölték, statáriális bíróság elé állítva, csélcsap, megbízhatatlan és léha egyednek mutatva. Nehezen értelmezhető, miért működött volna másért ilyen bizottság a Rádióban, mint a pártérdekek miatt: „*A Rádió fegyelmi bizottsága súlyos ítéletet hozott Tolnay Klári ügyében. A művésznőt egy évre eltiltotta a mikrofontól, mert egy szerepet elvállalt, de nem jelent meg a stúdióban a leadás alkalmával. Tolnay Klári feledékenységére hivatkozott. Egy*

¹³ Cikk: *Magyar Nap* című újság, 1948. augusztus 25-i száma, 6. o.

¹⁴ Cikk: *Világosság* című napilap 1949. március 25-i száma, 4. o.

¹⁵ Cikk: *Szabad Nép* című napilap 1949. március 26-i száma, 6. o.

¹⁶ Cikk: *Népszava* című napilap 1949. március 27-i száma, 6. o.

másik fegyelmi ügyben Hlatky Editet marasztalták el, aki fél évig nem kerülhet a mikrofon elé. Karády Katalint pedig, aki az elmúlt héten — ami után ugyanabban az időben színházban premieren volt — elkésve jelent meg a stúdióban, dorgálásra ítélték.”¹⁷

Összefoglalás

Karády emlékezetes slágerének visszatérő sorai a *Halálos tavasz*-ban: „Ez lett a vesztünk, mind a kettőnk veszte...” Az idézet nem véletlen, mert ideillő. Ez volt az első slágere. A tárgyalt téma pedig éppen Karády „vesztéről” szól. Arról, hogy végzete, disszidálásának oka éppen az volt, hogy ami az amerikaiaknak Greta Garbo, a németeknek Marlene Dietrich, vagy Zarah Leander volt és a franciáknak Édith Piaf, az volt nekünk Budapesten és a vidéki Magyarországnak Karády Katalin.

Egy idol, egy csillag, aki varázslatos, karizmatikus személyiséggel és kisugárzással rendelkezett, amely 1945 előtt előnyt, szerencsét biztosított számára. De a második világháború után ugyanez már a hátrányára vált. Nem a karizmája volt a bűne, hanem az, hogy a Horthy-korszak sztárja volt, ami a Rákosi-korszakban már negatív stigmának minősült.

Ha az idézett cikkek tartalmát elemezzük, hozzárendelve az időpontokat, kísérteties, hogy a határpont, Karády negatív fényben történő szerepeltetése tökéletesen megegyezik a „fordulattal”. 1948. június 12-én alakult meg a Magyar Dolgozók Pártja, amikor a Rákosi vezette kommunista párt beolvasztotta, valósan megszüntette a szociáldemokrata pártot. Ez a kezdése a súlyos Rákosi-diktatúrának. Három nappal később a *Színház* magazin már nem egy ünnepezt sztárt mutat be, inkább bizalmatlanságot keltő, kissé furcsa, labilis karakterként mutatja Karády Katalint. Lakhelyének hangsúlyozása, a Lepke utca sem véletlen, köztudott volt, hogy az a Főváros legfinomabb és leggazdagabb környéke, Pasarét. A háború utáni romos Budapesten, a hidak újjáépítésének idején villának mutatja otthonát a színésznőnek, amely hasonlatos Versaille-hoz. Úgy értekeznek róla, hogy „sexappeal-bajnoknő”, ami elég erős pikantéria. Az idézett cikk vége nagyon rafinált, nem tudni, hogy az író elhiszi, vagy sem, hogy Karády még fiatal. Vagy abban bizalmatlan, hogy Karády hamarosan felépül a betegségéből. Aztán többször visszatér az újságokban betegsége, amelynek szemantikai jelentése sem véletlen. Szeretett, közkedvelt totemét ezzel is gyengíteni kívánták. A *Halálos tavasz* franciaországi filmbemutatójának hazai tudósítása kifejezetten lehúzta a filmet, 10 év

¹⁷ Cikk: *Magyar Nemzet* napilap 1948. május 28-i száma. 4. o.

eltelt – írták, Karády játéka már 1948-ra itthon modoros és kacér. Amelyek egyáltalán nem pozitív jelzők.

Biztosak lehetünk abban, hogy a szovjet hatalom és a kommunisták térnyerése 1948-ra már nem tűrte itthon Karády Katalin egykor ünnepeelt karakterét, sztárságát. 1948-tól egyre erősebb kampány indult, hogy az 1945 előtti ünnepeelt sztárból, a csillogásból hátrébb tolják, majd végképp árnyékba kerüljön. Később már filmszerepeket sem kapott, színházak helyett pedig vidéki esztrádműsorokban és füstös kocsmákban kellett énekelnie.

Irodalom:

[1]https://adt.arcanum.com/hu/view/IgazsagSZDPEger_1945/?query=Kar%C3%A1dy+Katalin&pg=79&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2024. március 8. *Igazság* című újság, 1945. március 25-i száma, 2. oldal.

[2]https://adt.arcanum.com/hu/view/Szabadsag1945_1945_01-03/?query=Kar%C3%A1dy+Katalin&pg=234&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2024. március 8. *Szabadság* című újság, 1945. március 26-ig száma, 3. oldal.

[3]https://adt.arcanum.com/hu/view/Szinhaz_1946/?query=Kar%C3%A1dy+Katalin&pg=6&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2024. március 9. Színház című újság, 1946. januári 1-i száma, 7. oldal.

[4]https://adt.arcanum.com/hu/view/Szinhaz_1946/?query=Kar%C3%A1dy+Katalin&pg=1407&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2024. március 9. *Színház* című újság, 1946. december 11-i száma, 12. oldal.

[5]https://adt.arcanum.com/hu/view/Szinhaz_1948/?pg=508&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2024. március 10. Színház című magazin, 1948. július 6-i száma, 10. oldal.

[6]https://adt.arcanum.com/hu/view/Szinhaz_1946/?query=Kar%C3%A1dy+Katalin&pg=1407&layout=s Utolsó letöltés dátuma: 2024. március 10. *Hírlap* című újság, 1948. július 20-i száma, 12. oldal. Utolsó letöltés dátuma: 2024. március 9. Színház című újság, 1946. december 11-i száma, 6. oldal.

Egyháztörténész, doktorandusz

Dóm Látogatóközpont, Szeged

SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológia Doktori Program

Kiss Norbert

XIII. Leó és a „szerzetesi unió” előkészítése – „Felicitate quadam”

A szentesi Koszta József Múzeumban 2024. március 26-án *Dél-alföldi Kutatók Pódiuma* címmel megrendezett interdiszciplináris konferencián elhangzott előadásomban a XIII. Leó pápa által közreadott *Felicitate quadam* kezdetű pápai bulla kiadásához vezető utat igyekeztem felvázolni. Az előadás témáját tekintve részlete az általam vizsgált szeged-alsóvárosi ferences közösséget érintő 20. század eleji „rendi reformtörekvésnek”. Az előadás alapján a következőkben arra teszek kísérletet, hogy megvizsgáljam, miért is lehetett szükség a 19-20. század fordulóján a szerzetesi életformát – elsősorban a ferences renden belül – érintő pápai iránymutatás közreadására. Milyen főbb iránymutatásokat fogalmazott meg XIII. Leó pápa apostoli konstitúciójával 1897-ben?

Chobot Ferenc 1909-ben Rákospalotán kiadott, *A pápák története* című monográfiájában azt a korszakot, melyben Szent Péter utódaként XIII. Leó is kormányozta az egyházat a „szellemi forradalmak korának” nevezi¹. A korszakot a világtörténelem eseményeiben az 1789-es nemzetgyűléssel, a francia forradalom kitörésének eseményeivel szokás kezdeni. Az egyháztörténelemben Chobot Ferenc 1775-re helyezi a korszak kezdő dátumát, mely VI. Piusz pápa megválasztásának éve volt, XIV. Kelemen halálát követően.

Egyetérthetünk Chobot Ferencel abban, hogy a VI. Piusz pápával kezdődő éra számos olyan történelmi esemény időszaka volt, melyekre, illetve az általuk felvetett kérdésekre a dolgozatban vizsgálni kívánt időszakban, a 19-20. század fordulóján mindenképpen választ kellett adni. Dolgozatomnak terjedelmi okok miatt nem lehet célja ezen időszak korrajzának részletes bemutatása, azonban szükségesnek érzem néhány olyan

esemény felvetését megtenni, melyek elengedhetetlenek ahhoz, hogy a 19. század folyamatait vizsgálni tudjuk. A történelmi események sorában mindenképpen meg kell említenünk a már felmerült és egyben korszakhatárt is jelentő francia forradalmat, Napóleon politikai tevékenységét, a napóleoni uralom idején az egyház helyzetét, a jozefinizmust, a jezsuita szerzetesség helyzetét érintő kérdéseket, valamint a német Kulturkampf-ot.² Itt érdemes még a Chobot Ferenc által is leírt febronianizmust³ mint szellemi előzményt megemlítenünk.

A kor kérdései, kihívásai miatt kiadott pápai enciklika megvalósításának vizsgálata az általam kutatott szeged-alsóvárosi ferences közösség életében szükségessé teszi, hogy a vizsgálni kívánt korszakot ne csak időben, de területileg is leszűkítsük. A *Felicitate quadam* gondolatainak megvalósításakor a szegedi ferences közösség a Szalvatoriánus, majd a Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Provincia kolostoraként működött.⁴ Orosz Lóránt András OFM a Leó-féle unió jogtörténeti vizsgálatának kérdésében írt dolgozatában a területi meghatározást a provincia működésének „politikai-földrajzi elhelyezkedése” értelmében „osztrák-magyar” jelzővel illeti, mely meghatározáshoz én is kapcsolódom. Orosz Lóránt OFM megjegyzi, hogy a Provincia etnikai hovatartozásában „sokkal inkább beszélhetnénk a horvát-osztrák-magyar rendtartományról, mely a történelmi fejlődés következménye”.⁵ A történelmi fejlődés alatt egykori provinciák megszüntetését, az egykori házak, kolostorok más provinciákhoz való csatolását érthetjük.

„Ez a rendi entitás 1757-ben a nagy múltú bosnyák provincia Szávától északra fekvő házaiból alakult, melyekhez a XIX. század folyamán hozzájött a megszüntetett bécsi provincia öt alsó-ausztriai háza, valamint a bulgarita rendtartomány négy dél-erdélyi konventje, s így vizsgált korszakunkra provinciánk Sankt Pölten-től Gyulafehérvárig, illetve Zimonyig terjedt.”⁶

A szerzetesrendek történetének vizsgálatához elengedhetetlen a korszakot jellemző feloszlási hullámok ismerete. Orosz Lóránt a rendek feloszlását három nagyobb kategóriába sorolja: a „felvilágosult abszolutista (nálunk jozefinista), a napóleoni és a liberális”⁷. A feloszlási hullámok közül az általam vizsgált Provincia életében a területi hovatartozása miatt a jozefinista feloszlási hullám és annak következményei a meghatározóak. Európán belül, de főként a német területeken a felvilágosodásban gyökerező gondolat valósult meg az állam és az egyház gyakorlatában. Az egyházi kérdésekben egyedüli döntési jogkört az állam, illetve az abszolutisztikus uralkodó egyszemélyben gyakorolta. Mária Terézia (1740-1780) regnálását követően fia, II. József (1780-1790) az állam és a hasznosság elvét szem előtt tartva számos szerzetesrend feloszlása mellett döntött.⁸ Rendelkezései nem csupán a ferences rendre terjedtek ki. A rendek és rendházak feloszlása,

bezárása vagy a szerzetesi létszám maximalizálása mellett a szerzetesi közösségbe jelentkező novíciusok felvételének módját, feltételeit is meghatározta. A rendházak és a szerzetesi közösség eltartásáról állami támogatással gondoskodott, előre meghatározott keretek között. A rendházak kiadásaikról és bevételeikről részletes kimutatással tartoztak a fenntartásért cserébe az államnak. A rendházakat az egyes egyházmegyék püspöki joghatósága alá helyezte, a provinciálisra ruházta a generálsi jogköröket, ugyanis a külföldi provinciákkal való kapcsolattartást megtiltotta. A generális vizitátor által sem tarthatott kapcsolatot a provinciákkal. A püspökök mellett helytartótanács irányította a kolostorokat az egyes döntési kérdésekben. A rendtartományi előjáró, a provinciális, valamint a defintorok és a vizitátor választása is a helytartótanács feladata volt. Az előjárói időt is lerövidítette az uralkodói szabályozás: öt év helyett három évig töltötték be a provinciálisok szolgálati idejüket. A házfőnökök választása az egyes kolostorok közösségének szavazatai által történt, a ház közösségének valamely tagjára lehetett voksolni. Rácz Piusz OFM *A ferencesek történetéből – töredékek a Mariana Provincia múltjából* című rendtörténeti munkájában az említett fegyelmi kérdések szabályozása mellett II. József azon intézkedéseit is elemzi, melyek a liturgia szabályozására, illetve a szerzetesi életszabályzat, a Regula módosítására vonatkoztak.⁹ A rendi identitástudat válságát okozta a szerzetesrendi főiskolák feloszlata. Az állami szemináriumokban való növendékképzés nem tudta a növendékek szerzetesei, ferences szellemét, identitását erősíteni. A kötelező hatéves szemináriumi képzést követően, annak ellenére, hogy a lelkipásztori munkában lelkiismeretes, jó lelkipásztorok kerültek a kolostorok falai közé, egyfajta elvilágiasodás fedezhető fel a szerzetesi életformában.

„A fogadalmakat nem tartották be, a pénzt kezdték maguk számára megtartani, a klauzúrát semmibe vették.”¹⁰ A szerzetesek viseletükben is hasonlóak voltak az egyházmegyés papsághoz. A képzési idő alatt ugyanis a szerzetesi habitus helyett a papnövendékek által viselt reverendát kapták meg.

A Rácz Piusz által megfogalmazott reformok és ezek által létrejött állapotok nem csupán a Mariana Provinciára voltak jellemzőek, hanem általánosságban mondható el hazánkban a kor szerzetesi viszonyairól. Orosz Lóránt is hasonló válságról számol be a Kapisztrán Szent Jánosról nevezett Provinciában, fent említett dolgozatában.

Összefoglalva, a kor szerzetesi életében a legfőbb problémaként a II. József rendelkezéseinek „eredményeként” kialakult rendi identitástudat válságát nevezhetnénk meg, melyet Orosz Lóránt a *vita communis* és az imaélet válságában foglal össze, a szerzetesi közösségek elvilágiasodásában: a klauzúra hiányában, egyéni jövedelmek, pénzhasználat,

valamint az egyes közösségek izolációjában, a rendi eljárókkal való kapcsolattartás hiányában.¹¹

A II. József rendelkezéseinek nyomán az állam és az egyház viszonyát szabályozó rendszerben születő döntések következményei az 1855-ös osztrák konkordátum és IX. Piusz pápa reformtörekvései ellenére még hosszú időn át éreztették hatásukat. IX. Piusz pápa rendeletei révén, I. Ferenc József támogatásával a vizitációk, a rendtartományok és elöljárók közötti kapcsolattartás újból életre tudott kelni. A későbbi vizitációk beszámolnak a rendtartományok életének kérdéseiről, problémáiról, melyek során megfogalmazódnak a lehetséges reformtervek a belső problémák helyreállítására.¹² Felmerül a kérdés, hogy a reformot hogyan lehetne az egyes provinciákban végrehajtani? Esetlegesen van-e mód reformszellemű nevelésre, és a „régiben” működő szerzetesek „új szellemű” társak általi átformálására, vagy radikális reformra van-e szükség?¹³

XIII. Leó pápa 1878. március 3-tól töltötte be Szent Péter székét. Chobot Ferenc XIII. Leó pápa életét és munkásságát bemutatva megjegyzi, hogy 1878. március 28-án a bíborosi testülethez intézett beszédében megfogadta, hogy erejét „az egyházi tanítás letéteményének sérthetetlen megőrzésére, az egyház és az apostoli szék jogainak és igazainak megvédelmezésére és az emberek lelki üdvére fogja fordítani”¹⁴. Az ő személyét nem véletlen emlegeti a világegyház úgy, mint szociális pápát. XIII. Leó pápáról vitathatatlanul elmondható, hogy figyelmét az egész egyetemes egyháznak szentelte, nem volt olyan részterület, melyre körlevelek, enciklikák, levelek és beszédek formájában ne reagált volna. Tekintete, mondhatni, a teljes világra kiterjedt.¹⁵ A szerzetesrendek iránt nagyon nagy figyelmet tanúsított. Számos körlevelében és beszédében szólt a szerzetesrendek feladatáról, melyet a missziós tevékenységben látnak el a rendek testvérei.

„Azon dolgok közé úgymond, melyek a jelen idő nyugtalanságai között fájdalommal töltik el lelkünket, azon igazságtalanságok és bajok tartoznak, melyekkel a szerzetesrendek illetetnek. Nagy szentek által alapítva, azok fölötté nagy hasznára voltak mind a katolikus egyháznak, melynek ékességeit képezik, mind a polgári társadalomnak, mely általuk jelentékeny előnyökben részesül. Minden időben nagy érdemeket szereztek maguknak a vallás és a tudomány körül, és a lelkek üdvére nagyszerűt műveltek. Azért elődeink példájára, valahányszor alkalom kínálkozik, örömezt nyilvánítjuk a szerzetesrendek iránt azon dicséretet, melyet nagyon megérdemelnek, és nyilvánosan, nyíltan kijelentjük irántuk szeretetteljes jóakaratomkat...”¹⁶

1880-ban levelet intézett Guibert, párizsi érsekhez, melyben a szerzetesrendek ellen hozott törvényekről ír, kiemelve a szerzetesek nagy érdemeit.¹⁷ A ferences rend világi

rendjéről, a harmadik rendet ajánló körlevelét 1882. szeptember 17-én *Auspicat concessum est* kezdettel adja közre. A körlevélben szól Szent Ferenc lelkületéről, a harmadik rend alapításáról, annak áldásos tevékenységéről, és arról, hogy a harmadik rend milyen megoldást jelenthet korunk problémáira.¹⁸ 1886-ban a Jézus-társaságának kiváltságait erősíti meg *Dolemus inter alia* kezdetű brevejével.¹⁹

1897. október 4-i, *Felicitate quadam* kezdetű bullájával a ferences rend négy ágát egyesítette. Az egyesítendő négy ág a reformált, a sarutlan, a rekollektus és az obszerváns ág voltak. Az egyesített rend az Ordo Fratrum Minorum néven került egyesítésre. Az egyesítés mellett új Általános Konstitúciókat írtak elő. Orosz Lóránt megjegyzi, hogy ezek az új Konstitúciók elrendelték a szerzetesi közösség életének (*vita communis*) azonnali helyreállítását, valamint a szerzetesi habitus új színét is meghatározták. Mindezek mellett az egyes területeken működő provinciák egyesítését is elrendelte.²⁰

A pápai bulla közreadását követően a magyarországi provinciák vezetői 1898. január 26-án memorandumot fogalmaztak meg. A kérdések megtárgyalására a magyarországi területekre David Fleming definator kapott megbízást.

Annak kérdése, hogy a Leo-féle unió, valamint a magyar provinciálisok kérései hogyan tudtak megvalósulni, David Fleming vizitációja során milyen megoldási javaslatokat látott és tett, ezek mennyire tudtak érvényesülni – jelen dolgozatunknak nem témái. Jelen írásban arra tettem kísérletet, hogy a jelenlegi magyar szakirodalom felhasználásával röviden bemutassam a 19. századi szerzetesi válság kérdésére adott Leó-féle válaszhoz vezető utat. Célom volt, hogy ez a kortörténeti bevezető alapul szolgálhasson ahhoz, hogy a XIII. Leó pápa által kiadott *Felicitate quadam* kezdetű bulla megvalósításának kérdése a magyarországi rendtartományokban, így Tamás Alajos generális tevékenysége, és a szeged-alsóvárosi ferences közösség életében bekövetkező változások a gyakorlatban miként tudtak megvalósulni.

Summary

In my lecture at the interdisciplinary conference entitled "*Dél-alföldi Kutatók Pódiuma*", held on 26 March 2024 at the Koszta József Museum in Szentes, I tried to outline the path leading to the publication of the Pontifical Bull beginning *Felicitate quadam*, published by Pope Leo XIII. The topic of the lecture is a part of the "religious reform efforts" of the early 20th century in the Franciscan community of Szeged-Alsóváros I studied. On the basis of the lecture, I will attempt to examine why it may have been necessary to publish papal guidelines on the monastic way of life at the turn of the 19th and 20th centuries, especially within the Franciscan order. What were the main guidelines set out by Pope Leo XIII in his Apostolic Constitution of 1897?

Felhasznált Irodalom:

Adriányi Gábor: *Az egyháztörténet kézikönyve*, Aurora Könyvek, München, 1975.

Chobot Ferenc: *A pápák története*, Rákospalota, 1909.

Füssy Tamás: *XIII. Leó pápa élete. Ő Szentsége áldozári jubileuma emlékére*. Szent István Társulat, Budapest, 1887.

Orosz Lóránt András OFM: *A ferencesek Leó-féle Uniójának jogtörténeti elemzése az Osztrák-magyar Kapisztrán Szent János Provinciában (1897-1899)* In: Öze Sándor és Medgyesy-Schmikli Norbert (szerk.): *A Ferences Lelkiség Hatása Az Újkori Közép-Európa Történetére és Kultúrájára 1. kötet* PPKE BTK – METEM Piliscsaba – Budapest, 2005.

Dr. Prohászka Ottokár: *Szentséges Atyánknak XIII. Leó pápának beszédei és levelei*, Szent István Társulat, 1891.

Rác Piusz OFM: *A ferencesek történetéből – töredékek a Mariana Provincia múltjából*, Ferences Könyvek, 2009.

Szántó Konrád OFM: *A katolikus egyház története III., Az egyháztörténet forrásai*, Ecclesia, Budapest 1987.

Zimányi Ágnes (szerk.): *Az Egyházzól Magyarországon – XIII. Leó pápa működésének (1878-1903) néhány magyar vonatkozása, Enciklikák, beszédek, levelek*. Készült a Print Páros Bt. gondozásában, Dr. Zimányi Ágnes, 2021.

Internetes források:

Magyar Katolikus Lexikon

[Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár \(ferencesek.hu\)](http://magyarferencesek.hu)

https://www.vatican.va/content/leo-xiii/la/apost_constitutions/documents/hf_1-xiii_apc_18971004_felicitate-quadam.html

¹ Vö. Chobot Ferenc: *A pápák története*, Rákospalota, 1909. 430. oldal

² Vö. Adriányi Gábor: *Az egyháztörténet kézikönyve*, Aurora Könyvek, München, 1975. 215-245. oldal és Dr. Szántó Konrád OFM: *A katolikus egyház története III., Az egyháztörténet forrásai*, Ecclesia, Budapest 1987. 863-993. oldal

³ A febronianizmus Johann Nikolaus von Hontheim, trieri érseki helynök azon egyházpolitikai nézete, melyben állam és egyház kapcsolatát egyfajta, a gallikanizmus mintájára létrejövő nemzeti egyházként képzelte el. Nézeteiben központi szerepet játszik, hogy a legfőbb hatalmat az egyház kapta Krisztustól, így a püspökök közötti pápai primátus tiszteletbeli primátus és nem joghatósági. A primátus ezen elve alapján a püspökök függetlenséget élveznének. Az egyetemes zsinat a pápa fölött áll. A pápa hit és erkölcs kérdésében, csakis akkor tévedhetetlen, ha döntése az egyház egészének hozzájárulásával történik. Hontheim nézeteit álnéven, Justinus Febroniusként adta közre. Szerzőjének valódi kiléte kitudódott, Hontheim nézeteit visszavonta. Azonban rövid idő alatt is nagyon sokan felhasználták nézeteit. Lásd részletesebben Chobot Ferenc: *A pápák története*, Rákospalota, 1909. 430. oldal vagy In: Magyar Katolikus Lexikon – Febronianizmus címszó alatt <https://lexikon.katolikus.hu/F/febronianizmus.html> (Letöltve: 2024. április 10.)

-
- ⁴ Vö. Kapisztrán Szent Jánosról Nevezett Ferences Rendtartomány in. Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár [Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár \(ferencesek.hu\)](http://MagyarFerencesKonyvtarEsLeveletar.ferencesek.hu) (Letöltve: 2024. április 10.)
- ⁵ Orosz Lóránt András OFM: A ferencesek Leó-féle Uniójának jogtörténeti elemzése az Osztrák-magyar Kapisztrán Szent János Provinciában (1897-1899) In: Óze Sándor és Medgyesy-Schmikli Norbert (szerk.): A Ferences Lelkiség Hatása Az Újkori Közép-Európa Történetére és Kultúrájára 1. kötet PPKE BTK – METEM Piliscsaba – Budapest, 2005., 364. oldal
- ⁶ Orosz Lóránt András OFM: A ferencesek Leó-féle Uniójának jogtörténeti elemzése az Osztrák-magyar Kapisztrán Szent János Provinciában (1897-1899) In: Óze Sándor és Medgyesy-Schmikli Norbert (szerk.): A Ferences Lelkiség Hatása Az Újkori Közép-Európa Történetére és Kultúrájára 1. kötet PPKE BTK – METEM Piliscsaba – Budapest, 2005., 365. oldal
- ⁷ Orosz Lóránt András OFM: A ferencesek Leó-féle Uniójának jogtörténeti elemzése az Osztrák-magyar Kapisztrán Szent János Provinciában (1897-1899) In: Óze Sándor és Medgyesy-Schmikli Norbert (szerk.): A Ferences Lelkiség Hatása Az Újkori Közép-Európa Történetére és Kultúrájára 1. kötet PPKE BTK – METEM Piliscsaba – Budapest, 2005., 367. oldal
- ⁸ Vö. Adriányi Gábor: Az egyháztörténet kézikönyve, Aurora Könyvek, München, 1975. 217. oldal
- ⁹ Vö. Rácz Piusz OFM: A ferencesek történetéből – töredékek a Mariana Provincia múltjából, Ferences Könyvek, 2009. 28-33. oldal
- ¹⁰ Rácz Piusz OFM: A ferencesek történetéből – töredékek a Mariana Provincia múltjából, Ferences Könyvek, 2009. 33. oldal
- ¹¹ Vö. Orosz Lóránt András OFM: A ferencesek Leó-féle Uniójának jogtörténeti elemzése az Osztrák-magyar Kapisztrán Szent János Provinciában (1897-1899) In: Óze Sándor és Medgyesy-Schmikli Norbert (szerk.): A Ferences Lelkiség Hatása Az Újkori Közép-Európa Történetére és Kultúrájára 1. kötet PPKE BTK – METEM Piliscsaba – Budapest, 2005., 368-369. oldal
- ¹² Vö. Orosz Lóránt András OFM: A ferencesek Leó-féle Uniójának jogtörténeti elemzése az Osztrák-magyar Kapisztrán Szent János Provinciában (1897-1899) In: Óze Sándor és Medgyesy-Schmikli Norbert (szerk.): A Ferences Lelkiség Hatása Az Újkori Közép-Európa Történetére és Kultúrájára 1. kötet PPKE BTK – METEM Piliscsaba – Budapest, 2005., 368-371. oldal
- ¹³ Vö. Orosz Lóránt András OFM: A ferencesek Leó-féle Uniójának jogtörténeti elemzése az Osztrák-magyar Kapisztrán Szent János Provinciában (1897-1899) In: Óze Sándor és Medgyesy-Schmikli Norbert (szerk.): A Ferences Lelkiség Hatása Az Újkori Közép-Európa Történetére és Kultúrájára 1. kötet PPKE BTK – METEM Piliscsaba – Budapest, 2005., 370-372. oldal és Vö. Rácz Piusz OFM: A ferencesek történetéből – töredékek a Mariana Provincia múltjából 33-39. oldal
- ¹⁴ Chobot Ferenc: A pápák története, Rákospalota, 1909., 477. oldal
- ¹⁵ Vö. Zimányi Ágnes (szerk.): Az Egyházzól Magyarországon – XIII. Leó pápa működésének (1878-1903) néhány magyar vonatkozása, Enciklikák, beszédek, levelek. Készült a Print Páros Bt. gondozásában, Dr. Zimányi Ágnes, 2021., 9-13. oldal
- ¹⁶ Füssy Tamás: XIII. Leó pápa élete. Ő Szentsége áldozári jubileuma emlékére. Szent István Társulat, Budapest, 1887., 199. oldal
- ¹⁷ Vö. XIII. Leó: Perlectae a Nobis, 1880. október 22. [magyar fordítás Dr. Prohászka Ottokár: Szentséges Atyánknak XIII. Leó pápának beszédei és levelei, Szent István Társulat, 1891. 113-116. oldal]
- ¹⁸ Vö. XIII. Leó: Auspicato concessum est, 1882. szeptember 17. [magyar fordítás Dr. Prohászka Ottokár: Szentséges Atyánknak XIII. Leó pápának beszédei és levelei, Szent István Társulat, 1891. 152-163. oldal]
- ¹⁹ Vö. XIII. Leó: Dolemus inter alia, 1886. július 13. [magyar fordítás Dr. Prohászka Ottokár: Szentséges Atyánknak XIII. Leó pápának beszédei és levelei, Szent István Társulat, 1891. 240-242. oldal]
- ²⁰ Vö. Orosz Lóránt András OFM: A ferencesek Leó-féle Uniójának jogtörténeti elemzése az Osztrák-magyar Kapisztrán Szent János Provinciában (1897-1899) In: Óze Sándor és Medgyesy-Schmikli Norbert (szerk.): A Ferences Lelkiség Hatása Az Újkori Közép-Európa Történetére és Kultúrájára 1. kötet PPKE BTK – METEM Piliscsaba – Budapest, 2005., 365. oldal és Vö. Rácz Piusz OFM: A ferencesek történetéből – töredékek a Mariana Provincia múltjából, Ferences Könyvek, 2009. 38. oldal

Helytörténész

Mayer Péter

Vásárhelyi Pál és Szentés

Napjainkban egyre népszerűbb a felmenők megismerésének igénye, amelyet nagymértékben megkönnyít az otthonról végezhető kutatás. Időnként, mintha tűt keresnénk a szénakazalban, de annál nagyobb az öröm, ha rábukkanunk a kívánt adatra, esetleg 200-250 évvel ezelőtt élt őseink nyomára. Eközben számtalan más személy neve kerül egy-egy pillanatra szemünk elé, és - ha szerencsénk van - nagyon érdekes információkra lelhetünk.

A szentesi református egyház házassági anyakönyvi bejegyzései között 1821. január 14-i kelettel Vásárhelyi Pál (1795-1846) mérnök nevével találkoztam.¹

Királyi commissionális Ingenieur Vásárhelyi Pál 25 esztendő s vette tekintetes vármegyénk főorvosának Sebők Sámuelnek hites leányát Máriát, aki 19 esztendő s. Tanúk Kis Bálint prédikátor, Nemes Fejér József megesketődtek prédikátor Kis Bálint által

Az épülőben lévő református templom adott helyet az esketési szertartásnak. A többségében református vallású szentesi lakosság létszámának növekedése folytán kinőtte az előző épületet, és 1808-ban új templom építésébe kezdett. A tekintélyes méretű építmény elkészítését az anyagi lehetőségek korlátozott volta és a napóleoni háborúk késleltették, s véglegesen csak 1826-ban készült el. Az első istentiszteletet már 1811-ben megtartották falai között, de tíz év elteltével is voltak még hiányosságok, például a szószék és a padok csak részben készültek el.² Az esküvő egyik tanúja és egyben lebonyolítója Kiss Bálint³ (1772-1853) volt, aki 1836-ban a Békés-bánáti egyházmegye esperese lett, tudományos munkájának elismeréseként pedig a Magyar Tudós Társaság levelező tagjává választották.

A másik tanú nemes Feyér (Fejér) József (1762?-1828) mészáros árendátor, a csekély létszámú szentesi evangélikus gyülekezet nagy tekintéllyel rendelkező kántora, aki a nemes-

¹ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9392-MGQ7-T?i=685&cat=159794> – Letöltve: 2024. 01. 10.

² Kis 1992, 327.

³ Az írásban Kis és Kiss névváltozatban szerepel, ugyanazon személyről van szó!

ség főhadnagya címet viselte. Kalandos életpályát futott be a palotai (Várpalota) származású, nemesdömölki előnevű férfi. Papnak tanult előbb Sopronban, majd Eperjesen. Itt, Sáros vármegye székhelyén történt egy sajnálatos, halálessel záruló vallási villongás, amelyben tevékenyen részt vett. Ennek következtében a felelősségre vonás elől menekülnie kellett. Oroszára, az evangélikus magyarok által lakott Békés vármegyei helységbe került, ahol a mészárosiparban helyezkedett el. 1790-ben házasságot kötött Sitkei Judittal, majd hamarosan Szentesre költöztek.⁴ Gyermekük már itt születtek. Ily módon az evangélikus vallású Vásárhelyi Pál hitsorsosaként volt jelen az esküvőn.

A bejegyzés meglepő volt számomra, mivel Szentes helytörténeti kutatásával összefüggésben nem emlékeztem arra, hogy közte és a város közötti szoros kapcsolatról bárki említést tett volna, eltekintve attól a körülménytől, hogy Szentes a Köröshöz, Tiszához közeli település lévén, Vásárhelyi munkája során bizonyára megfordult falai között.

Az első meglepetést követően elkezdtem kutatni, hogy ténylegesen van-e ennek a kapcsolatnak valamilyen nyoma akár Szentes helytörténetében vagy a Vásárhelyi Pálról szóló bőséges irodalomban. A témával kapcsolatosan Rózsa Gábor (1944-2006) muzeológus írt egy tanulmányt 1991-ben, majd négy évvel később a Reggeli Délvilág lapban jelent meg egy cikke. Ezekből megtudható, hogy mérnöki munkásságához kötődik a református templom hátsó bejáratának küszöbén lévő, úgynevezett „*Fix Punct*”, amely az Adriai-tengerhez viszonyított tengerszint feletti magasságot adja meg.⁵ Sajnálatosan a templom felújításának áldozatul esett ez a történelmi múlttal rendelkező műszaki emlék. A kiadványban szó esik arról, hogy Vásárhelyi Pál megözvegyült felesége, Sebők Mária lányaival egy ideig a városban lakott hűgánál, Erzsébetnél.⁶ Arról azonban, hogy Sebők Mária szentesi lett volna, vagy hogy kinek a lezármazottja, nem esik szó.

A Vásárhelyi Pálról szóló művek nagy része érthetően mérnöki tevékenységének szemszögéből közelíti meg az életutat, személyes viszonyairól kevesebb szó esik, szentesi vonatkozású adatot bennük nem leltem. 1895 márciusában, születésének százéves évfordulóján a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet emlékünnepelet rendezett, ahol Gonda Béla (1851-1933)⁷ méltatta Vásárhelyi Pál életművét. A felolvasáson megemlítette házasságkötését is. E fontos esemény időpontjául 1821. március 25-ét adta meg. Az évszám egyezik, a hónapban és napban azonban eltérés mutatkozik. Mivel Sebők Mária édesapját, Sebők Sámuel (1770-

⁴ Petrovics 1887, Szentesi Lap, 1887. 09. 10. 2.

⁵ Rózsa 1995, IV.

⁶ Rózsa 1991, 44.

⁷ Gonda Bélának 1896-ban jelent meg Vásárhelyi Pál élete és művei című könyve, amelyben Szentes szintén nincs megemlítve.

1846) „*Jászkun-Szolnokmegyei*” főorvosnak titulálja, elképzelhető, hogy a későbbiek folyamán a többi szerző, hogy a házasságkötés eseményét helyszínhez is kösse, Szolnok városát nevezte meg. Mivel a kialakult szokás szerint, ha a házasodó felek eltérő helységben laktak, a házasság a menyasszony lakhelyén kötött, a szolnoki helyszín tévútra vezet a Sebők családdal kapcsolatosan.

„*Vásárhelyi Pál elvégezvén Miskolczon a gimnáziumi és Eperjesen a filozófiai tanulmányokat, az akkoriban nem épen kecsegtető mérnöki pályára szánta magát s 1814-ben Borsod vármegye mérnöke Losonczy József mellett vállalt gyakornoki állást. Közel két évet töltött itt s ezen idő alatt nagy szorgalommal igyekezett elsajátítani a gyakorlati mérnöki ismereteket, hogy ezek birtokában már eleve bizonyos tágabb látókörrel lépjen a pesti egyetemen volt mérnöki intézetbe a kellő elméleti képzettség megszerzése végett. A két éves mérnöki tanfolyamot minden tantárgyból kitűnő sikerrel végezve, 1816 nov. 30-án megkapta a mérnöki oklevelet. Hogy az ifjú mérnök hol kezdte meg ekkor gyakorlati működését, arról nincsenek adataink, annyit tudunk csupán, hogy 1819. május 1-én állami szolgálatba lépett s a nagyváradi kir. kormányzék mérnöki hivatalhoz osztatván be, a Körös folyóknak folyamatban volt topografiai és vízrajzi felvételéhez rendeltetett.*”

(-) *Ebbe az időbe esik meg nősülése is 1821. márcz. 25-én (tehát épen születése napján), nőül vévén az akkori Jászkun-Szolnokmegyei főorvos leányát Szentmiklósy Sebők Máriaát, megalapítván ezzel egész életére kiható családi boldogságát.*”⁸

A megye megnevezésével kapcsolatban a szerző gyakori hibát vétett:⁹ a jelen, - ez esetben 1895 - elnevezéseit a múltra vonatkoztatta. 1821-ben ilyen vármegye nem létezett; két területi egység: Heves és Külső-Szolnok vármegye és a Hármaskörület (Jászkun Kerület) jársági és nagykunsági része fedte le hozzávetőlegesen az 1876-ban alakult Jász-Nagykun-Szolnok vármegye területét. Ebből következik, hogy „*Jászkun-Szolnokmegyei főorvos*” címmel Sebők Sámuel nem rendelkezhetett. Bár az anyakönyvi bejegyzés és Dugonics András 1820-ban megjelent műve¹⁰ kétségtelenné teszi, hogy Sebők Sámuel Csongrád vármegye orvosa volt, érdemes még egy másik adatot is megvizsgálni.

Krász Lilla tanulmányában közöl egy általa készített táblázatot, ahol a Hajdúvárosok orvosaként szerepel Szentmiklósi Sebők Sámuel neve.¹¹ Mivel a szerző megadta forrását, így lehetőség nyílt ennek áttekintésére. Weszprémi István *Succinta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia* című latin nyelvű munkájában tűnik fel: „*Oppidorum Haidonicali-*

⁸ Gonda 1895, 146-147.

⁹ Az 1895-ös hibás adatot a Vásárhelyi Pálról írók nagy része kritika nélkül vette át!

¹⁰ Dugonics 1820, 349.

¹¹ Krász 2005, 1095.

um Sam. Sebeok Sz. Miklósi”.¹² A mű más helyén viszont Sebeok Sz. Miklósi Alex. név szerepel.¹³ Az orvostörténeti munka kiadási ideje 1787, ami kétségtelenné teszi, hogy nem lehet szó Sebők Mária édesapjáról, hiszen Sebők Sámuel 1770 májusában Törökszentmiklóson született.¹⁴ Más forrás viszont szól Szentmiklósi Sebők Sándorról (Alex.) mint a Hajdúvárosok 1780-1791 közötti¹⁵, majd később Szabolcs vármegye orvosáról¹⁶, akinek tudományos munkássága is ismert.

Szentmiklósy Sebők Sámuel 1797. április 28-án Pesten feleségül vette az evangélikus vallású Diminszky Annát.¹⁷ Több gyermekük született, valamennyien Szentesen. A református anyakönyv szerint Máriát 1801. augusztus 13-án keresztelték meg,¹⁸ a történetünkben fontos szerepet játszó Erzsébet 1806 májusában született. Diminszky Anna 1836 szilveszterén, férje 1846. február 5-én hunyt el.¹⁹ Említést érdemelnek a nagyszülők is. Sebők Sámuel édesapja, szintén Sámuel (?-1798) Törökszentmiklóson volt a református egyház tiszteletese, majd 1777-ben Szentesre került. Itteni tevékenységének csúcsaként a Békés-bánati egyházmegye első embere, esperese lett. Felesége Diószegi Mária (1748-1797), az első magyar nyelvű botanikai szakkönyv írójának, Diószegi Sámuelnek (1761-1813) a nővére volt²⁰. Sebők Sámuel 1798-ban bekövetkezett halála után került Szentesre kezdő lelkészként az esketést végző Kiss Bálint.

Rózsa Gábor tanulmányában szerepel egy illusztráció, amely Seress László (1803-1872) mérnök 1840-ben készült Szentes belterületi térképének egy kivágata,²¹ amely szerint Sebők Mária a mai Tóth József utca 13. szám alatt lakott volna. Nézetem szerint ez tévedés, az 1840-es térképen lévő adatok és az 1846-ban érvényes házszámozás különbözik, amit megkísérlek bizonyítani, ami azért is illendő, mivel Rózsa Gábor már nem fog tudni reflektálni az előadottakra.

¹² Weszprémi 1787, 270.

¹³ Weszprémi 1787, 508.

¹⁴ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9392-9Z5L-C?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AVFRJ-GFQ&action=view> – Let.: 2024. 01. 10.

¹⁵ Tóth 1993, 1538.

¹⁶ Magyar Almanak MDCCXCIV-ik esztendőre. Béts, 1794. 286.

¹⁷ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-C333-D3JQ-S?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3A6NSY-GDL9&action=view> – Let.: 2024. 01. 10.

¹⁸ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9392-MG9L-Z?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3AVFG8-MIJ&action=view> – Let.: 2024. 01. 10.

¹⁹ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-C39T-R9FV-6> – Let.: 2024. 01. 10.

²⁰ Kis 1992, 98.

²¹ Rózsa 1991, 45.

Vásárhelyi Pál halála (1846. 04. 08) után özvegye visszaköltözött Szentesre, az 1857-évi népszámláláskor is itt tartózkodott, bár ekkor Pesten a Bálvány utcában (ma Október 6. utca) lakással rendelkezett.²² Levéltári források szerint - amelyeket Rózsa Gábor is felhasznált - 1846 nyarán Sebőkék szomszédjukkal egy a telekhatáron építeni kívánt gazdasági épülettel kapcsolatosan vitába keveredtek. A szomszéd a város egyik legtekintélyesebb polgára, akkoriban jegyzője, Hadzsy György (1800-1872) volt. A nézeteltérés végül is a tanács közbenjárására megoldódott, de ami számunkra az esetből fontosabb, az az, hogy megtudhattuk a szomszédság tényét. A tanácshoz intézett levelekből kiderül, hogy Hadzsy György az 1252 számú házban lakott,²³ amelynek előző birtokosai Pacher János és a Horváth örökösök voltak. Sebőkék az 1251 szám alatt éltek, és beadványukból megtudható, hogy már évtizedek óta itt laktak.²⁴

A Rózsa Gábor által használt térképkivágoton magának a térkép készítőjének a háza is megjelölést nyert - értelemszerűen hibásan -, de megkönnyítve ennek bizonyítását. Szerencsére ugyanis az 1857-es népszámlálás ívén Patai Seress László mérnök és felesége, Kása Erzsébet (előtte Boros Sámuel felesége volt) „Ház-szám”-aként két adat szerepel: 1254 régi és 260 új.²⁵ Tehát Hadzsy György és Seress mérnök majdhogynem szomszédok voltak. A népszámlálási ívek bizonyítják, hogy Hadzsy György a 262, Sebőkék pedig a 263 szám alatt laktak. Az 1846-os perpatvarból ismeretes szomszédság 1857-ben is fennállt. Az 1869-es népszámláláson már nem itt szerepelnek ugyan, de hír van róla, hogy Hadzsy György halála után özvegye 1874-ben árulta a házat.²⁶

Ebben az évben vezette be a város a tizedenkénti (ma kerületeknek mondanánk) házszámozást, megváltoztatva ezzel az addigi folyamatos lajstromozást. Az 1857-ben érvényes számozás a katolikus plébániától kezdődően haladt északra a mai Tóth József utcán, azon végigérve visszafordult, és ezzel a logikával haladt a város utcáin tovább. 1874-től érvényes házszámozás az I.-es tizedre vonatkozóan az előzőhöz képest lényegi változást nem, csak egyes eltéréseket mutat. 1874-től Hadzsy Györgyné háza a I.267-es, Sebőkék háza pedig a I.268-as számot viselte. Sebőkék után már Dobray Sándor (1828-1891) kereskedő szerepel az 1869-es népszámlálási íven²⁷, és a ház a család tulajdona maradt ifjabb Dobray Sándor 1940-ben bekövetkezett haláláig. Dobray Sándor kereskedő címeként a Kossuth utca 14. szám volt bejegyezve.

²² CsCsVL Szentes 1857-es népszámlálás 263 szám

²³ CsCsVL Szentes V. 102. 2030/1846. szeptember 12.

²⁴ CsCsVL Szentes V. 102. 1956/1846. augusztus 31.

²⁵ CsCsVL Szentes 1857-es népszámlálás 260 szám

²⁶ Szentesi Lap, 1874. 05. 24. 3.

²⁷ CsCsVL Szentes 1869-es népszámlálás 263 szám

Szintén megerősíti a bizonyítást az az újságcikk, amely 1880-ból ad hírt Horváth Mihály (1809-1878) történetíró születési helyének emléktáblával történő megjelölésével kapcsolatosan arról, hogy nevezett a Hadzsy-házban született²⁸, amely ma a Kossuth utca 12. számának felel meg. A Horváth Mihály utca 1. szám pedig Hegedűs (Herzl) Vilmos lakóháza és fényképészeti műterme volt, mint I. tized 266 szám.²⁹

Gulyás Pap Etelka 1941-ben írt cikkében egy érdekes történetet ad elő Kossuth Lajos 1849-es meneküléséről, amelynek során Szentesen is megfordult. A romantikus történetben valótlan szerepel, amennyiben leírja Sebők Sámuel és Kossuth találkozását, noha az orvos már három évvel korábban elhunyt. Viszont megnevezi Sebőkék házát, amelyet Fridrich János (1874-1959) tulajdonaként (1941) mutat be.³⁰ Az ismert szentesi fényképész a Kossuth utca 14. szám alatt élt.

Ezen érvek mentén tehát Sebőkék a mai Kossuth utca 14. szám alatt éltek bizonyíthatóan 1846-ban és 1857-ben és valószínűsíthetően már az ezt megelőző évtizedekben is az 1846-os iratok szerint. Jó okkal feltételezhető, hogy Vásárhelyi Pál az 1820-as évek első felében e helyen lakott akkor, amikor a munkája által megkövetelt távollétek után feleségénél és kislányánál tartózkodott.

Nemcsak a református egyház anyakönyvében szerepel Vásárhelyi Pál, az evangélikus matrikulában is találkozhatunk a nevével. 1823. augusztus 14-én született Vásárhelyi Mária Anna Erzsébet, a két nap múlva megkeresztelt kislány keresztszülei Litzner Miklós királyi mérnök, valamint Kogler János és felesége, Szilágyi Erzsébet voltak.³¹

Litzner Miklós 1790-ben Egerben született, apja János Heves és Külső-Szolnok vármegye mérnöke volt, majd ezt követően Tatán az Eszterházy uradalomban dolgozott. Az általa készített Tisza-térkép és vármegyéjének térképe magas színvonalú munkának bizonyult.³² Fia, Miklós szintén a mérnöki pályát választotta, de érdeklődése kiterjedhetett a művészetek irányába is; 1815-ben beiratkozott a bécsi Képzőművészeti Akadémiára.³³ 1820 tavaszán került a Körösök felmérésével foglalkozó mérnöki gárdához. 1821-ben a Szentes közvetlen közelében lévő Kurca és Veker folyók szintezési munkáit végezte.³⁴ A Körösök vidékén végzett munkák 1823 elején befejeződtek, ezt követően Vásárhelyi Pálhoz hasonlóan a Duna felméré-

²⁸ Szentesi Lap, 1880. 04. 25. 2.

²⁹ Szentesi Lap, 1893. 01. 27. 4.

³⁰ Gulyás Pap Etelka 1941, 5.

³¹ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CS1J-33DV-G?mode=g> Let.: 2024. 01. 10.

³² Sugár 1989, 20.

³³ Fleischer 1935, 65.

³⁴ Fodor 1957, 222.

sével foglalkozott. A nála fiatalabb Vásárhelyivel bizonyára baráti kapcsolatot ápolt, amit keresztszülőnek történő felkérése bizonyít.

Kogler (Kugler) János (1799-1857) a helyi evangélikus közösség meghatározó tagja volt. A mészárosiparban tevékenykedett, majd 1828-ban megvásárolta a postaállomás bérleti jogát, így ő lett a város császári és királyi postamestere. A közéletben is szerepet vállalt, városi képviselő, tanácsnok, albíró, 1849-ben főbíró, majd polgármester lett. 1851-ben visszavonult, a továbbiakban gazdálkodással foglalkozott.³⁵ A keresztlő idején még az 1828-ban elhunyt Szilágyi Erzsébet volt a felesége.

Sajnos négy év múlva újabb bejegyzés történt, de ezúttal a halotti anyakönyvbe. Vásárhelyi Mária 1827. augusztus 10-én elhunyt, a bejegyzés szerint halálát kelevény okozta.³⁶

Ezek a bejegyzések arról árulkodnak, hogy Vásárhelyi Pál és Szentés kapcsolata jóval kiterjedtebb volt az eddig ismerteknél. 1819 márciusától Huszár Mátyás (1778-1843) mérnök vezetésével vett részt a Körös vidékének szintezési, térképezési munkálataiban, amelyek az 1823-as év elején fejeződtek be.³⁷ Bizonyára a környéken végzett munkája kapcsán ismerkedett meg Sebők Máriával. Nemcsak feleségének testvérét látogatni jött Szentésre, hanem feltehetően a szakmájából adódó gyakori távollétek között az 1820-as évek első felében a családi tűzhely is ide kötötte. A Sebők nővérek viszonyát jól jellemzi az, hogy Vásárhelyi Mária (1832-1877), Amália (1834-1915) és Berta (1836-1909) keresztanyja Sebők Erzsébet volt.

Vásárhelyi Pál halálát követően özvegye gyermekeivel együtt (Paulina kivételével, mivel ő már az előző évben férjhez ment Stuller Ferenchez, aki később Kossuth Lajos titkára lett) Szentésre költözött. Erről Széchenyi István is megemlékezik naplójában az 1846. augusztus 31-i bejegyzésében: „*Bemerke ein kleines Mädchen - die Tochter Vásárhelyi's. Suche gleich die Mutter auf. - Die Arme! Hat sie das verdient! Sehr wehmüthig geworden.*”³⁸ (Egy kislányt veszek észre, Vásárhelyi lányát. Azonnal felkeresem az édesanyját. Szegény! Ezt érdemelte, nagyon bánatos lett.) Sebők Mária szomorúsága érthető, hiszen csak néhány hónappal ezelőtt vesztette el előbb édesapját, majd férjét.

Az 1836-ban Budán született Berta ifjúkorának nagy részét Szentesen töltötte, férjét is itt ismerte meg Hódy Lajos (1830-1879) személyében. Esküvőjüket 1862. május 26-án tartották a katolikus templomban.³⁹ Hódy Lajos Vásárhelyi Pál nyomdokán árvízvédelemmel fog-

³⁵ Labádi 1997, 3.

³⁶ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CS1J-33DN-H> – Let.: 2024. 01. 10.

³⁷ Fodor 1957, 226.

³⁸ Széchenyi 1939, 430.

³⁹ Divatcsarnok, 1862. 06. 03. 353.

lalkozó királyi mérnök volt. Éveket töltöttek Szentesen, majd előbb Szegedre, ezután Gyulára költöztek. A kiegyezést követően megyénként államépítészeti hivatal alakult, a Békés vármegyeinek első vezetője Hódy Lajos lett. Tevékeny élete Békés vármegye székhelyén ereje teljében szakadt meg, 49 éves korában 1879. március 31-én elhunyt.⁴⁰

Sebők Mária nem mondott végleg búcsút a fővárosnak, 1884. január 9-én hunyt el Budapesten.⁴¹ Sírja a Fiumei úti sírkert 54/1 parcellájában található.

Sebők Erzsébet élete végéig hajadon maradt, magas kort ért meg, 1891. augusztus 3-án halálozott el, utolsó lakhelyeként Szentesen a III. tized 639. szám (ma Vecseri utca 14.) van bejegyezve.⁴²

Összességében megállapítható, hogy Rózsa Gábor jó nyomon járt, de nem jutott el a végső következtetéshez: Vásárhelyi Pál és Szentes az általa ismertnél szorosabb viszonyához. Írásának nyomán, és annak helyesbítésével, valamint az anyakönyvi adatok felhasználásával remélhetőleg egy részletesebb képet nyertünk a hírneves mérnök Vásárhelyi Pál és Szentes kapcsolatáról.

⁴⁰ Békésmegyei Közlöny, 1879. 04. 03., 3.

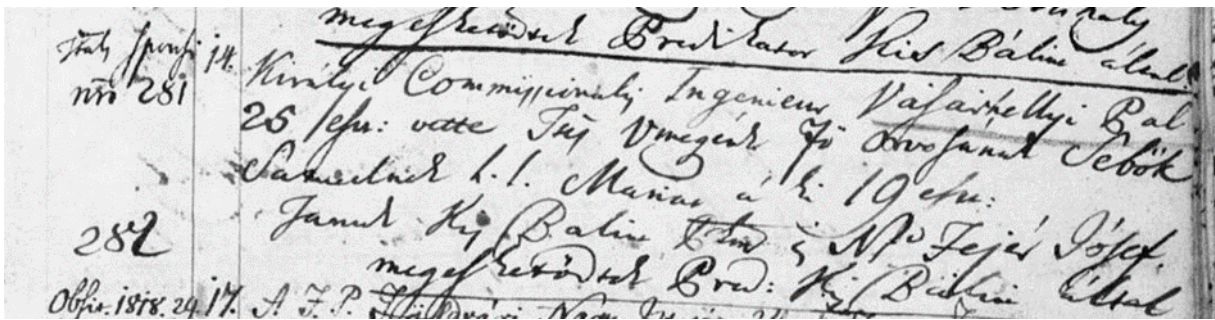
⁴¹ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CS64-F89K> – Let.: 2024. 01. 10.

⁴² CsCsVL Szentes, Csongrád Vm. Felekezeti Anyakönyvi Másodp. Ref. halotti 1891.

Felhasznált irodalom:

- Dugonics 1820 = Dugonics András: Magyar példabeszédek és jeles mondások: II. rész Szeged, 1820
- Fleischer 1935 = Fleischer Gyula: Magyarok a bécsi Képzőművészeti Akadémián. Budapest, 1935.
- Fodor 1957 = Fodor Ferenc: Magyar vízimérnököknek a Tisza-völgyben a kiegyezés koráig végzett felmérései, vízi munkálatai és azok eredményei. Budapest, 1957.
- Gonda 1895 = Vásárhelyi Pál emlékezete. Gazdasági Mérnök, 1895. 03. 31.
- Gulyás Pap 1941 = Gulyás Pap Etelka: Kossuth köpönyege. Szentesi Napló, 1941. 01. 26.
- Kis 1992 = Kis Bálint: A békés-bánáti református egyházmegye története (1836). Közreadják: Gilicze László, Kormos László. Békéscsaba, Szeged, 1992.
- Krász 2005 = Krász Lilla: „A mesterség szolgálatában” Felvilágosodás és „orvosi tudományok” a 18. századi Magyarországon. Századok, 2005.
- Labádi 1997 = Labádi Lajos: Kugler Jánosra emlékezünk. Szentesi Élet, 1997. 06. 18.
- Petrovics 1887 = Petrovics Soma: A szentesi evangélikus egyház múltjából. Szentesi Lap, 1887.
- Rózsa 1995 = Rózsa Gábor: Kézdivásárhelyi Vásárhelyi Pál Szentesen. Reggeli Délvilág, 1995. 04. 08.
- Rózsa 1991 = Rózsa Gábor: Széchenyi István tiszavölgyi működésének hatása Szentes váltáságos város geometriáinak műveire. Szentes, 1991.
- Sugár 1989 = Sugár István: A Közép-Tiszavidék két kéziratós térképe. Eger, 1989.
- Széchenyi 1939 = Gróf Széchenyi István naplói VI. kötet (1844. január 1. – 1848. március 18.) MTA, 1939.
- Tóth 1993 = Tóth László: Földi János tisztiorvos, polihisztor életéről. Orvosi Hetilap, 1993. július.
- Weszprémi 1787 = Weszprémi Stephani: Succinta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia. IV. Viennae, 1787.

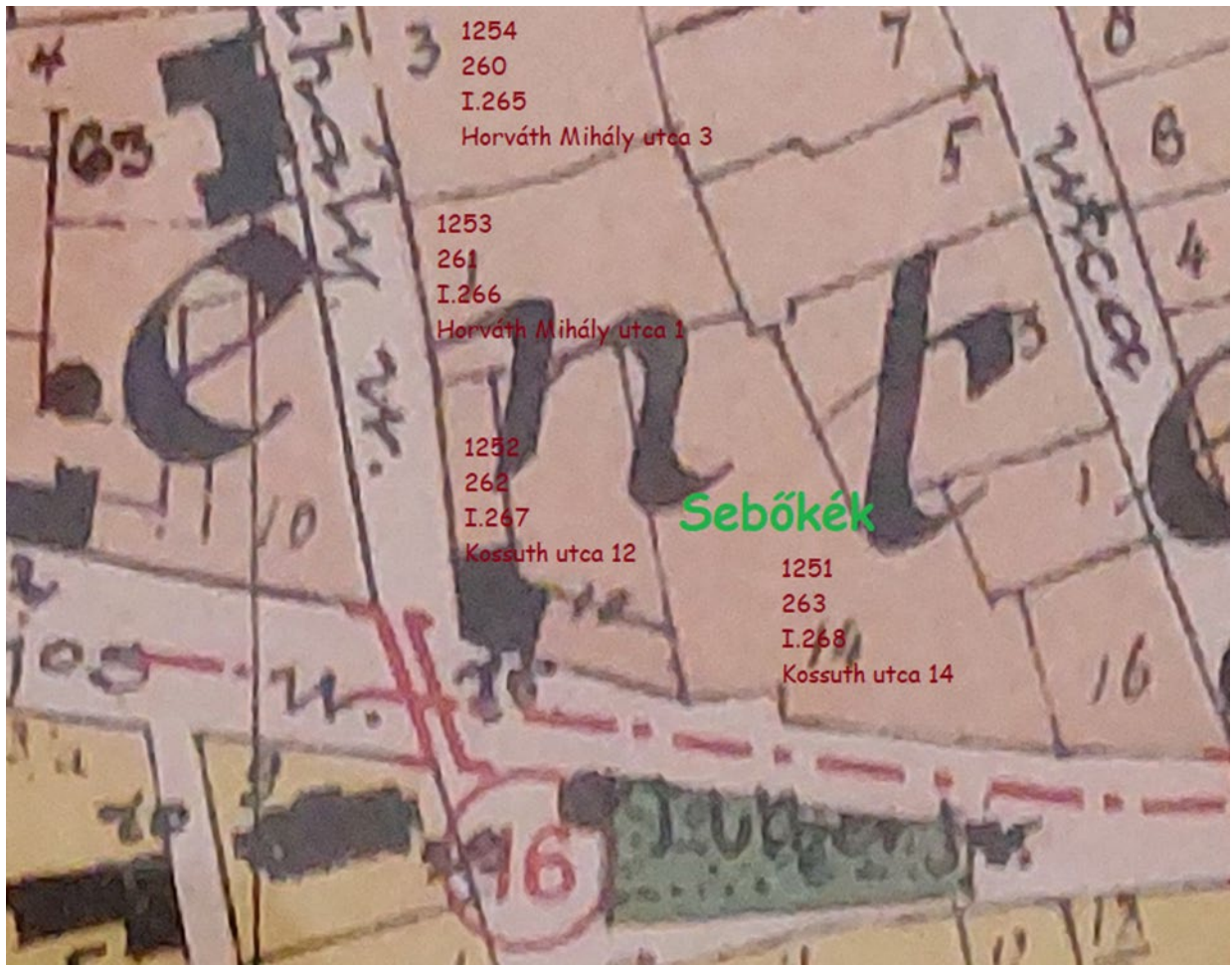
Képek:

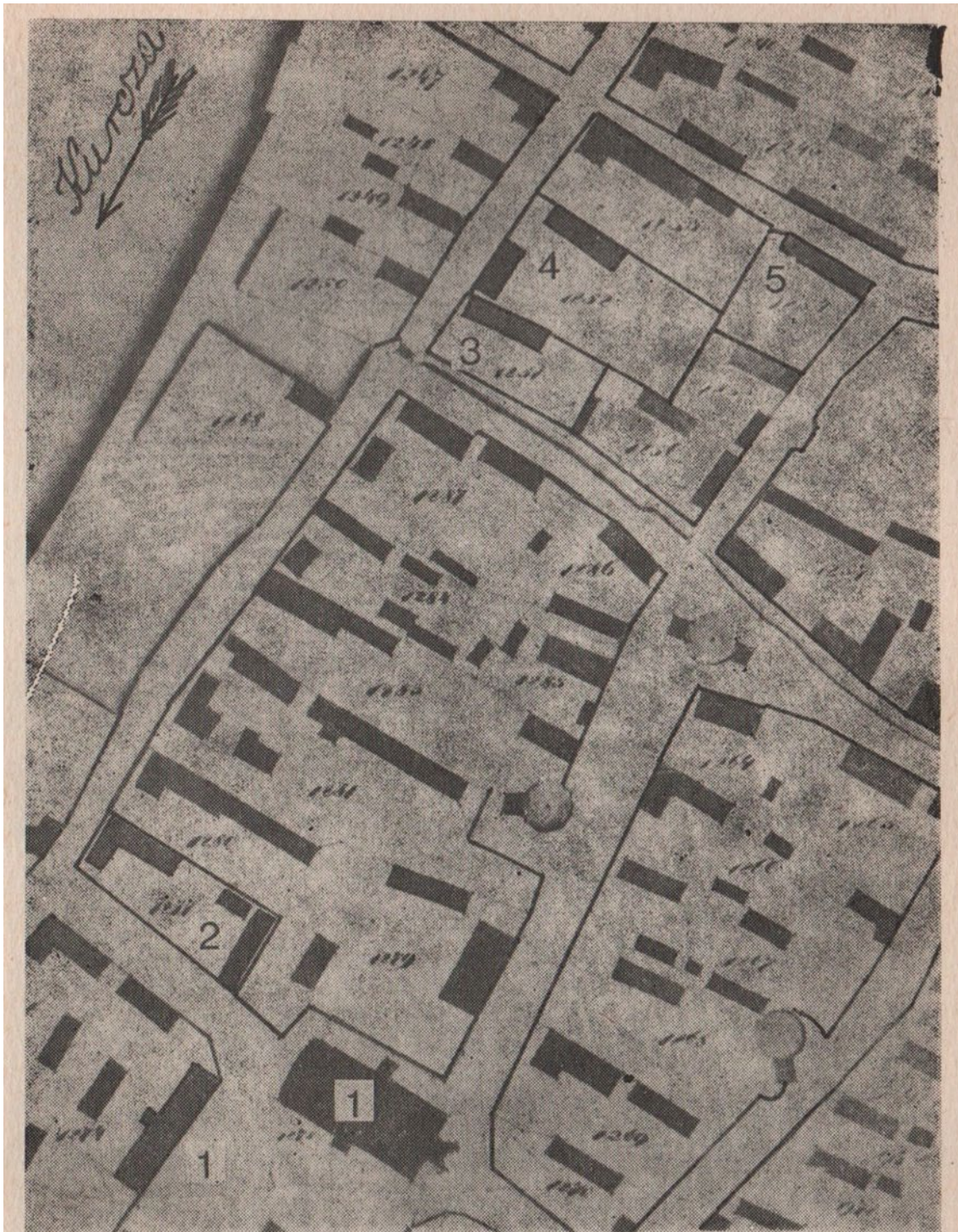
Sebők Mária és Vásárhelyi Pál házassági anyakönyvi bejegyzése.

Szentés, református templom (Kuklai Árpád felvétele)

Sebőkék és az említett környező porták elhelyezkedése.

A mai Hajdu, Tóth József, Arany János, Vörösmarty és Kiss Bálint utcák tömbjei a Református Nagytemplomtól É-ra Seress 1840. évi várostérképén: 1. Ref. templom és iskola, 2. Boros főbíró háza, 3. Sebők Erzsébet és özv. Vásárhelyi Pálné háza, 4. Hadzsy György háza, Seress László háza.

Rózsa Gábor téves elképzelése Sebőkék portájáról a mai Tóth József utca 13. számnak felel meg.

Vásárhelyi Pál, Barabás Miklós litográfiája

Az 1905-ben avatott Vásárhelyi Pál szobor Szegeden. (saját felvétel)

Vásárhelyi Pál sírköve a Fiumei úti temetőben. (saját felvétel)

Sebők Mária és Vásárhelyi Berta sírja a Fiumei úti temetőben. (saját felvétel)

Vásárhelyi Pálról, a reformkor hírneves vízügyi mérnökéről, Széchenyi István munkatársáról számtalan írás született, elsősorban szakmai munkásságának tükrében. Életútjának személyes vonatkozásai is nagy vonalakban ismertek, amelyek most kiegészülhetnek házasságkötése körülményeinek helyesbítésével a véletlenül előbukkanó anyakönyvi adatok alapján. Igyekeztem feltérképezni Vásárhelyi Pál szentesi vonatkozású ismeretségét, feleségének származását, kísérletet tettem – módosítva korábbi elképzelésem - lakóhelyének pontos meghatározására. A leírtak igazolják, hogy Vásárhelyi Pál kapcsolata Szentes városával jóval szorosabb volt az eddig ismertnél. A sorok között feltűnnek a város az idő tájt fontos szerepet játszó személyiségei, ezáltal a helytörténeti vonatkozások is szerepet kapnak az írásban.

Summary

Pál Vásárhelyi a renowned water engineer of the Reform Era and a colleague of István Széchenyi has been a subject of numerous writings primarily in the light of his professional work. The personal aspects of his life are also known in broad outline that can now be supplemented by correcting the circumstances of his marriage based on accidentally discovered birth certificate data. I researched Pál Vásárhelyi's acquaintance with Szentes starting the mapping with the origin of his wife – modifying an earlier idea – to determine his place of residence. The information I describe confirms that Pál Vásárhelyi's connection with the town of Szentes was much closer than previously known. Between the lines, the important personalities of the town at the time appear and thus the local historical aspects are also included in the writing.

Történész, szociológus, főiskolai tanár

Miskolci Egyetem BTK Alkalmazott Társadalomtudományok Intézete

Dr. habil. Udvarvölgyi Zsolt András, PhD

Felicián atya tárlat a nagymágocsi helytörténeti gyűjteményben^{1,2}

Neubauer József (1913-1998) római katolikus pap, kapucinus rendi szerzetes (OFM Cap.), azaz, ahogy Nagymágocson, a környéken, továbbá a rendjében mindenki ismerte, Felicián atya életéről már többen írtak³, köztük e sorok szerzője is⁴. A Csongrád-Csanád vármegyei Nagymágocs nagyközség példás módon állított emléket egykori, - túlzás nélkül állítható, hogy - legendás életű, különc, széles látókörű és nagyformátumú papjának. A pontosan 20 éve nyílt⁵ nagymágocsi helytörténeti gyűjtemény 2005-ben felvette a nevét is, és jelenleg „Felicián Atya Helytörténeti Gyűjtemény” néven ismert.

Felicián atya 110 éve, 1913-ban született és 25 éve, 1998-ban tért meg Teremtőjéhez. 1943. július 27-én, pontosan 80 éve érkezett meg Nagymágocsra.⁶ Ez a hármas, kerek évforduló adta az apropót, hogy röviden ismertessem az életéről és munkásságól rendezett tárlatot, amely a nagyközségben, az Atyáról elnevezett helytörténeti gyűjteményben volt megtekinthető. Bár a gyűjtemény jelenleg felújítás és átrendezés miatt, sajnos régóta zárva

¹ A kiállítás ma már, 2024-ben nem látogatható Nagymágocson. – a szerk.

² Az egykori kiállításról készült fotók a publikáció végén, a függelékben megtekinthetők.

³ Dési József: *Felicián atya*. in: Blaskó Jánosné – Bodrits István szerk.: Nagymágocs. Fejezetek a község történetéből. 1. Nagymágocs, Nagyközségi Könyvtár, Nagymágocs, 1992, 53-59.

Dóczy Jusztina: *Száz éve született Felicián atya*. in: Nagymágocsi Hírmondó (2013) 6-7. sz. 12.

Molnár-Tamás Erika – Mészáros Judit – Varga Ferenc: „*Felicián atya*” c. *ünnepi műsor*. Elhangzott a Felicián atya születésének 100. évfordulóján rendezett ünnepségen. Nagymágocs, Petőfi Művelődési Központ, 2013.

Vörös Gabriella: *Felicián atya (1913-1998)* in: Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Archaeologica IV. (1998). 303-304. Letölthető:

https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_CSON_EK_Sa_04/?query=SZO&pg=309&layout=s

Zomborinén Óze Edit: *Felicián atya ma is keresi a lelkeket*. Szakdolgozat. Szeged, Gál Ferenc Egyetem, Teológiai Kar, Hittanár-Nevelőtanár MA, Levelező szak, 2020. (Felicián atya életéről szóló bővebb szakirodalom a szakdolgozat bibliográfiájában található.)

⁴ Udvarvölgyi Zsolt: *Neubauer József Felicián, kapucinus szerzetes élete és tevékenysége*. in: Fehér Ágota – Mészáros László: „...In quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi” A nevelési értékek és a tudás szerepe a keresztény pedagógiában. Vác, Apor Vilmos Katolikus Főiskola, 2018, 304-317.

⁵ Az írás 2023-ban készült.

⁶ Az írás 2023-ban készült.

tart, de a Felicián atya tárlat megmaradt a falakon és a vitrinekben, és remélhetőleg az egész épület hamarosan ismét megnyitja majd kapuit az érdeklődők előtt.

2002-2003 folyamán Nagymágocs nagyközség megbízásából Dr. Mód László néprajzkutató-muzeológus, egyetemi adjunktus és a szentesi Koszta József Múzeum munkatársa rendezte, és Vigh László főrestaurátor kivitelezte az egész kiállítást. A kiállított tárgyak gyűjtésében sokan közreműködtek, köztük Dóczi Jusztina helytörténész, író, újságíró, a község díszpolgára érdemel elsőként említést, aki mind a mai napig szívén viseli a gyűjtemény, különösen az „Iparosok Udvara” tárlat sorsát, továbbá fáradhatatlanul végzi, immáron nyolc kötettel, ill. számos tanulmánnyal és cikkel a háta mögött, Nagymágocs múltjának, ill. a neves mágocsiak életének és munkásságának a megörökítését. Természetesen meg kell említeni még Dr. Nyáry Szabó László és a Szegedi Tudományegyetem néprajz szakos hallgatóinak a nevét is, akik szintén hozzájárultak az impozáns kiállítás megteremtéséhez. Sajnos arra nem elég a rendelkezésemre álló terjedelmi keret, hogy minden egyes nagymágocsi vagy környékbeli család nevét megemlítssem, akik egy vagy több használati tárggyal, eszközzel, szerszámmal, dokumentummal, fotóval, - nem egy ízben - komplett iparosi hagyatékokkal gazdagították a gyűjteményt.

Talán nem érdektelen megemlíteni azt sem, hogy a gyűjteménynek és rendezvényközpontnak helyet adó, egykori Károlyi-uradalom „tisztartó házat” 1848-1849-ben építették fel, és a község legrégebbi épülete. A faragással díszített, faoszlopos tornácú ház, amely eredetileg uradalmi tisztartói lakásként funkcionált, pár éve szépen felújították, jelenleg a gyűjtemény átrendezésén, professzionálisabb elhelyezésén és jobb pozicionálásán van a sor, ezért tart zárva a kiállítás.

A Felicián atya tárlat kronologikusan és egyben tematikusan mutatja be az Atya életét és munkásságát. Az első tabló egyből rövid életrajza olvasható, az egyik legközismertebb portréja társaságában:

„Apai nagyapja Magyarország első sodronygyárosa volt. Édesapja, Neubauer József 1910-ben vette feleségül Pánczél Balogh Máriát. Házasságukból született 1913. november 8-án, második gyerekként. Édesapja az első világháborúban elesett. Édesanyja korai halálát követően kilenc évesen teljesen árvaságra jutott. 1920 és 1930 között Debrecenben végezte elemi és középiskolai tanulmányait, majd 1934-ben Máriabesnyőn a kapucinusoknál jelentkezett. Egy év próbaidő elteltével felvették a rendbe. A Szent Bonaventúra Hittudományi Főiskola elvégzése után 1941. június 29-én a budapesti kapucinus templomban szentelték pappá. A háború alatt két évig Móron dolgozott, mint polgári iskolai hittanár és cserkészvezető. 1943. július 27-én, gróf Károlyi Imre temetése napján érkezett

Nagymágocsra. Egyházi feladatai mellett jelentékeny szerepet vállalt az ifjúság tanításában. Bekapcsolódott a KALÁSZ és a KALOT mozgalomba, valamint az Árpádelepi Katolikus Kör munkájába. 1944. október 6-án elhagyta Mágocsot, 1946-ban került vissza. 10-11 éves kora óta érdeklődött az eszperantó nyelv iránt. A debreceni eszperantisták támogatásával jutott el a Cserkész Eszperantó Liga hárshegyi táborába. Szenvedélyesen gyűjtötte a bélyegeket, rendszeresen tartott szakköröket az érdeklődők számára. Országosan elismert filatelistaként tartották számon. Felicián atyát leginkább a régészet érdekelte. Jónéhány leletbejelentés fűződik a nevéhez. Módszeresen rögzítette megfigyeléseit, a régészeti lelőhelyekről rendszeresen készített rajzokat, fényképeket. Figyelemmel kísérte a környéken folyó földmunkákat, melyeknek köszönhetően számos régészeti lelet került elő. Felicián atya jelentette elsőként a székkutasi avar temetőt. A Gödöllő-máriabesnyői Kapucinus Rendházban hunyt el 1998. június 4-én.”

Ezt követően a tablókon és a vitrinekben, zömmel az Atya hagyatékának bemutatásával, nyomon követhető a rögzös életút megannyi stációja. Külön tablót készítettek a családról, a gyermekevekről, magáról a fiatal kapucinus barátról, a mágocsi misszióról, Felicián atyáról, mint népművelőről, cserkésztisztről, színjátékosról, régészről, az eszperantistáról és filatelistáról. A kiállítás rendezői minden részhez egy odaillő idézetet választottak az Atyától. A gyermekeveire például így emlékezett vissza: *„Debrecenben gyerekeskedtem, ott is érettségiztem, a nagy gazdasági válság idején. Szerettem volna tanítónak menni, de a szüleim unszolására otthon maradtam. Állás se nagyon volt, elég gazdagok voltunk, szép örökség várt rám. Csak az érti meg igazán, mi történt velem, aki már átélt hasonlót. Egyik napról a másikra megundorodtam a pénztől, a világi hívságoktól.”* Egyháztörténeti szempontból nagyobb relevanciával bír, hogy magáról a kapucinus rendről miként vélekedett az Atya: *„A rend ötszáz éve alapult, leginkább a ferencesekkel rokonítható. Az egyház könnyűlovasságának is nevezik: mindig és mindenütt bevethető. A kapucinus kódisbarát házról-házra jár, alamizsnát kér. A rendben az alázatosság és az önfegyelem a legfontosabb, a barátok csak eszköznek tekintik egymást és önmagukat a rend kezében.”* Továbbá hogy, miként idézte fel a felvétel útvesztőit: *„...jelentkeztem a franciskánusokhoz. Nem volt elég hely, ekkor határoztam el, hogy kódisbarát leszek. Nagynéném írt egy levelet Máriabesnyőre, a kapucinus-rendi barátok főnökének, Timót atyának, a következő évben már csuhába öltöztem. (...) 1934. augusztus 20-án jelentkeztem, ezt egy nyolcnapos elmélkedési szakasz követte. Külön cellát kaptunk, együtt imádkoztunk, de mindenkinek egyedül kellett döntenie, vállalja-e a teljes alázatot, önmegtagadást: a rendbéli életet. A nyolcadik napon lehúzták rólunk a civil ruhát, csuhát adtak ránk – ezzel el kellett felejtenünk eddigi életünket.”*

A következő tablón látható mágocsi misszió élethosszig tartó küldetésnek bizonyult a szerzetes számára. A megsárgult jegyzetek, okmányok, névsorok, kimutatások elénk tárják a papi hivatás megannyi szeletét, a munka sokrétűségét. Az Atya a negyvenes évektől kezdve valóságos „egyszemélyes kulturális intézményként” is funkcionált a községben és környékén. Népművelőként megszervezte a helyi katolikus ifjúsági szervezeteket, fáradhatatlanul végezte a hívek körében szolgálatát. Így vélekedett ez irányú munkásságáról: *„Itt Nagymágocson semmiféle ifjúsági egyesület nincs megszervezve, a KALOT csak agrár ifjakat szervez – szabálya csak ezeket érinti – így pedig a többi értékes tag kimaradna, ennél fogva szeretnék olyan egyesületet megszervezni, amelyik minden rendű és rangú, nemkülönben korú ifjúságot magába foglalhat.”*

Cserkésztisztként 1942-ben és 1943-ban egy-egy nyári cserkész tábor is vezetett. Bár eleinte messzire vágyódott, afrikai vagy ázsiai misszióba, helyette a Nagyalföld jutott neki, ahol *„lehet, hogy több hitetlent talált, mint ahányra Afrikában akadt volna.”* A kiállításon különösen gazdagon dokumentált a cserkésztisztizti múlt: korabeli könyvek, kiadványok, érmék, levelek világítják meg eme nagymúltú ifjúsági szervezet működését és mindennapjait. Talán nem kézenfekvő egy római katolikus szerzetestől, hogy lelkes amatőr színész, rendező és amolyan „mindenes” mecénása, ill. szervezője legyen egy műkedvelő színtársulatnak. Az Atya életéből ez a dimenzió sem hiányozhatott, és nagyon idős mágocsiak talán még emlékezhetnek az általa rendezett színi előadások viharos sikereire, ahol egy emberként tapsolt a falu apraja-nagyja.

A papi hivatáson kívüli életmű lehangsúlyosabb és legkomolyabban vehető része azonban a régészet. Az Atyát különösen érdekelték a régmúlt történetei, a község történelme, a mágocsi emberek ősei, vallotta, hogy *„ha már Mágocson él, jó lenne tudni, kik éltek itt előtte”*, és feldolgozta a község történetét. Mindig jó kapcsolatban állt a faluban élő Károlyi grófokkal. *„Amikor az öreg grófnő hazalátogatott, mindig engem keresett először. Kaptam tőle ajándékba egy családfát, az szobám egyetlen díszé”*- emlékezett vissza. A régészet iránt szenvedélyesen rajongott, számos lelet, feltárás fűződik a nevéhez. Így nyilatkozott erről:

„A hódmezővásárhelyi és szentesi múzeumok igazgatóival már több évtizede jó a kapcsolatam. Leleteim nagy részét nekik adom, csak néhányat tartok meg, mutatóba. Kapásfalva határában 146 hun sírt találtam, római kori edényekből, pénzekből, avar ékszerekből otthon is rendezhetnék kiállítást. Valahogy ráérzek, mit hol érdemes keresni.” Többször kapott hivatalos megbízást leletmentésre is.

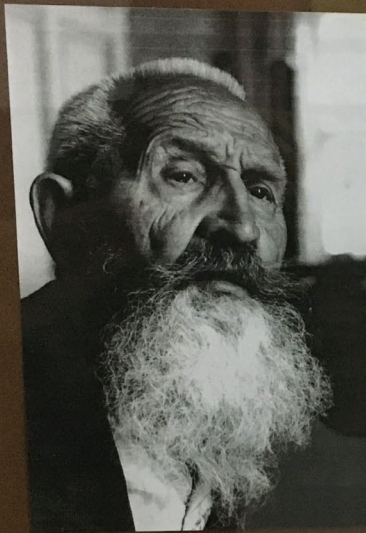
Végezetül a kiállítás talán legszembetűnőbb része az utolsó tabló, amely az elhivatott eszperantista és buzgó filatelista Felcián atyát mutatja be. A szerzetes nyelvtudására,

széleskörű nemzetközi kapcsolatrendszerére alapozva, a legsötétebb ötvenes években, a kommunista elnyomás és a magyar vidéket ért féktelen terror („padláslesöprések”, „kuláklisták”) időszakában is utat talált a külvilág felé. És ezek a külföldről érkező eszperantó kiadványok, bélyegküldemények, talán sok hívő, ill. az Atyával kapcsolatban álló személy, szakköreire járó gyerek számára egy kis üde színfoltot, világosságot jelenhettek eme komor és baljós időszakban. Ugyanis az Atya jószívű, adakozó természetű volt. Szerette megmutatni az érdeklődőknek, a látogatóinak „kincseit”: *„Ha bejön hozzám egy gyerek, soha nem megy el üres kézzel. Kap egy szép bélyeget, egy lepréselt növényt.”*

Sajnos nem ismertem közről Felicián atyát, ugyanakkor máig előttem van, ócska biciklin tekerő, fekete zakós és nadrágos, madzag öves, fehér inges, nagyszakállú, szemüveges, kissé hajlott hátú, jobbra-balra köszöngető alakja. De a visszaemlékezéseket olvasva, hallgatva a róla szóló, máig élő történeteket kétségtelenül egy nagytudású, széles látókörű, hiperaktív, szeretetre méltó, ugyanakkor különös ember képe bontakozik ki számomra. Mindenesetre kiváló elgondolás volt, hogy a község vezetése és a mágocsi lakosok a helytörténeti gyűjteményben méltó emléket állítottak neki.

Képek:

Felicián Atya, Neubauer József (1913-1998)

Apai nagyapja Magyarország első sodronygyárosa volt. Édesapja, **Neubauer József** 1910-ben vette feleségül Pánczél Balog Máriát. Házasságukból született 1913. november 8-án, második gyerekként. Édesapja az első világháborúban elesett. Édesanyja korai halálát követően kilenc évesen teljesen árvaságra jutott. 1920 és 1930 között **Debrecenben** végezte elemi és középiskolai tanulmányait, majd 1934-ben **Máriabesnyőn** a kapucinusoknál jelentkezett. Egy év próbaidő elteltével felvették a rendbe. A Szent Bonaventúra Hittudományi Főiskola elvégzése után 1941. június 29-én a budapesti kapucinus templomban szentelték pappá. A háború alatt két évig **Móron** dolgozott, mint polgári iskolai hittanár és cserkészvezető. 1943. július 27-én, **gróf Károlyi Imre** temetése napján érkezett **Nagymágocsra**. Egyházi feladatai mellett jelentékeny szerepet vállalt az ifjúság tanításában. Bekapcsolódott a **KALÁSZ** és a **KALOT** mozgalomba valamint az **Árpádtelepi Katolikus Kör** munkájába. 1944. október 6-án elhagyta **Mágocsot**, 1946-ben került vissza. 10-11 éves kora óta érdeklődött az eszperantó nyelv iránt. A debreceni eszperantisták támogatásával jutott el a **Cserkész Eszperantó Liga** hárshegyi táborába. Szenvedélyesen gyűjtötte a bélyegeket, rendszeresen tartott szakköröket az érdeklődők számára. Országosan elismert filatelistaként tartották számon. **Felicián atyát** leginkább a régészet érdekelte. Jónéhány leletbejelentés fűződik a nevéhez. Módszeresen rögzítette megfigyeléseit, a régészeti lelőhelyekről rendszeresen készített rajzokat, fényképeket. Figyelemmel kísérte a környéken folyó földmunkákat, melyeknek köszönhetően számos régészeti lelet került elő. **Felicián atya** jelentette elsőként a székutasi avar temetőt. A **Gödöllő-máriabesnyői Kapucinus Rendházban** hunyt el 1998. június 4-én.

Felhasznált irodalom

Dési József: *Felicián atya*. in: Blaskó Jánosné – Bodrits István szerk.: Nagymágocs. Fejezetek a község történetéből. 1. Nagymágocs, Nagyközségi Könyvtár, Nagymágocs, 1992, 53-59.

Dóczi Jusztina: *Száz éve született Felicián atya*. in: Nagymágocsi Hírmondó (2013) 6-7. sz. 12.

Molnár-Tamás Erika – Mészáros Judit – Varga Ferenc: „*Felicián atya*” c. *ünnepi műsor*. Elhangzott a Felicián atya születésének 100. évfordulóján rendezett ünnepségen. Nagymágocs, Petőfi Művelődési Központ, 2013.

Vörös Gabriella: *Felicián atya (1913-1998)* in: Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Archaeologica IV. (1998). 303-304. Letölthető: [https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_CSON_EK_Sa_04/?query=SZO&pg=309&lay](https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_CSON_EK_Sa_04/?query=SZO&pg=309&layout=s)
[out=s](https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_CSON_EK_Sa_04/?query=SZO&pg=309&layout=s)

Zomborinén Öze Edit: *Felicián atya ma is keresi a lelkeket*. Szakdolgozat. Szeged, Gál Ferenc Egyetem, Teológiai Kar, Hittanár-Nevelőtanár MA, Levelező szak, 2020. (Felicián atya életéről szóló bővebb szakirodalom a szakdolgozat bibliográfiájában található.)

¹Udvarvölgyi Zsolt: *Neubauer József Felicián, kapucinus szerzetes élete és tevékenysége*. in: Fehér Ágota – Mészáros László: „...In quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi” A nevelési értékek és a tudás szerepe a keresztény pedagógiában. Vác, Apor Vilmos Katolikus Főiskola, 2018, 304-317.

Summary

Dr. Zsolt Udvarvölgyi, historian-sociologist, on Father Felicián. József Neubauer (1913-1998) was a Roman Catholic priest and Capuchin monk who was a pastor in Nagymágocs. In this publication, the researcher praises the exhibition of his life's work, which opened in 2003.